

នន្ទឧបាសម្ព័ន្ធ
ប្រាណិកាប្រាណិកា



D. Dantachai
2007

នគរមកតា
វិទ្យាស្ថានស្ថាបនា



ธรรมกถาปัญญาันนทภิกขุ

จัดพิมพ์โดย :



สถาบันปริดี พนมยงค์

เลขที่ ๖๕/๑ สุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ)

แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๑๐

โทรศัพท์ ๐-๒๓๘๑-๓๘๖๐-๑ โทรสาร ๐-๒๓๘๑-๓๘๕๕

อีเมลล์ banomyong_inst@yahoo.com

เว็บไซต์ www.pridiinstitute.com

พิมพ์เมื่อ : ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ

จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ปกหลัง : พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญาันนทภิกขุ)

ขณะเขียนคำไว้อาลัยแต่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ณ สถาบันปริดี พนมยงค์

ภาพปกหน้า : ฝีมือ ดนย บุญทัศนกุล

จัดรูปเล่ม-พิมพ์ : ปาปิรุส พับลีเคชั่น โทรศัพท์ ๐-๒๒๘๗-๒๔๔๒

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ : 978-974-09-4512-3

คำนำ

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๕ ขณะนายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่ง
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๘ ได้มีมติพุทธทาสภิกขุ มา
สนทนาธรรมที่ทำเนียบท่าช้างเป็นเวลา ๓ วันติดต่อกัน โดยนายปรีดี
พนมยงค์ ปรารภให้มีธรรมสถานเช่นสวนโมกขพลาราม ที่จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา อันเป็นบ้านเกิด ในการนี้ ได้มีพระหนุ่มเปรียญ ๔
ประโยคนาม “ปัญญานันทภิกขุ” เป็นผู้ที่ได้รับการแนะนำจากพุทธทาส
ภิกขุให้เป็นพระผู้บุกเบิก เหตุการณ์อันไม่สงบในระหว่งสงครามโลกครั้งที่
๒ และต่อมาความยุ่งเหยิงทางการเมืองอันเนื่องจากรัฐประหาร พ.ศ.
๒๔๙๐ ทำให้โครงการนี้ไม่อาจสัมฤทธิ์ผลเป็นจริง

แต่ถึงกระนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้เป็นสหายธรรมกับ
พุทธทาสภิกขุ และปัญญานันทภิกขุ นับแต่บัดนั้น

แม้ว่าเหตุการณ์ทางการเมืองจะทำให้ นายปรีดี พนมยงค์ จำ
ต้องลี้ภัยไปต่างแดนเป็นเวลาหลายสิบปี ธรรมะได้เป็นโซ่คล้องใจระหว่าง
พุทธทาสภิกขุ และปัญญานันทภิกขุ กับนายปรีดีให้สนิทแนบแน่นตลอดมา

สถาบันปรีดี พนมยงค์ อันเป็นสถาบันที่เผยแพร่ความคิดของ
นายปรีดี พนมยงค์ เห็นความสำคัญในหลักธรรมของหลวงพ่อบัณฑิต
นันทภิกขุ ตลอดจนความเป็นสหายธรรมกับนายปรีดี-ท่านผู้หญิงพูนศุข
พนมยงค์ อย่างยาวนาน จึงจัดให้มีการแสดงปาฐกถาธรรมและเสนา
ธรรมรำลึกถึงหลักธรรมคำสอนของหลวงพ่อบัณฑิตนันทภิกขุ (พระพรหม
มิ่งคลาจารย์) ในวันเสาร์ที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ นอกจากนี้ ได้รวบรวม
ธรรมกถาส่วนหนึ่งที่ท่านได้กล่าวถึงนายปรีดี พนมยงค์ เป็นธรรม
บรรณาการสำหรับสาธุชนผู้สนใจทั้งหลาย

สถาบันปรีดี พนมยงค์

๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๐



พระราชันท์มุนี (ปัญญานันทภิกขุ) สนทนาธรรมกับนายปรีดี พนมยงค์
ณ บ้านองโตนี ซานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

พ.ศ. ๒๕๑๒

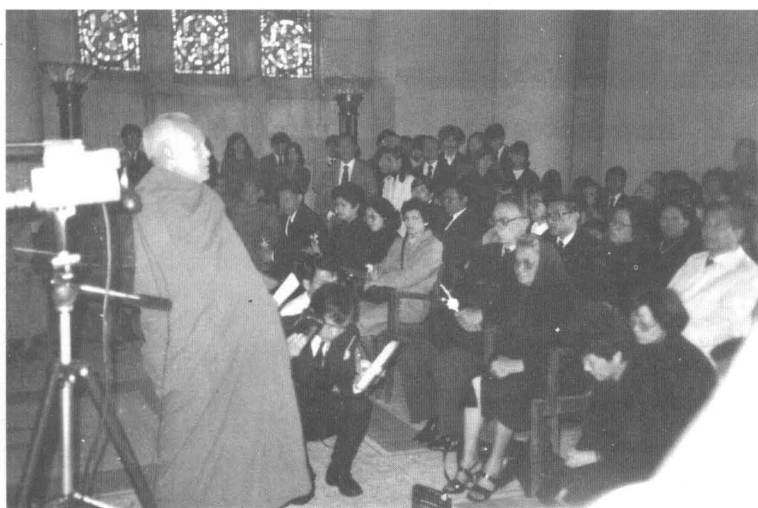


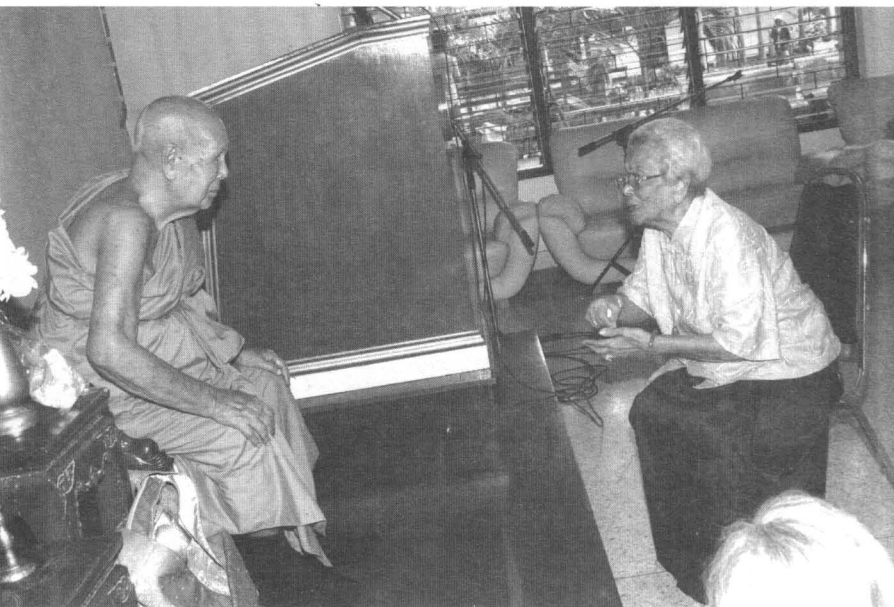
พระราชทานมูณี (ปัญญาหนันทภิกขุ) ประทานในพิธีฌาปนกิจศพ

นายปรีดี พนมยงค์

เมื่อวันที่ ๙ พ.ค. ๒๕๒๖

ณ สุสานแปร์ ลาแซส กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

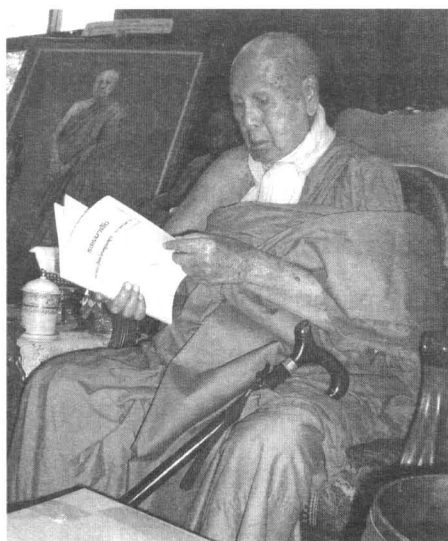




พระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) สนทนาธรรมกับ
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
เมื่อวันที่ ๖ พ.ค. ๒๕๕๐
ณ วัดชลประทานรังสฤษฎ์



พระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ร่วมพิธีไว้อาลัย
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
เมื่อวันที่ ๒๐ พ.ค. ๒๕๕๐ ณ สถาบันปริัติ พนมยงค์



พระพรหมมังคลาจารย์
(ปัญญานันทภิกขุ)
ขณะอ่าน
“ธรรมาลัย
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์”
เมื่อวันที่ ๑๐ ก.ค. ๒๕๕๐
ณ วัดชลประทานรังสฤษฎ์

ธรรมเทศนาของพระราชญาณัทมณี*

(ปัญญาญาณทภิกขุ)

แสดงในพิธีฌาปนกิจศพรัฐบุรุษอาวุโส

ปรีดี พนมยงค์

แสดงเมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๒๖

ณ สุสานแปร์ ลาแซส

กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ในขณะนี้เรามาประชุมกันที่ฌาปนสถานเพื่อทำการ
ฌาปนกิจสรีระร่างกายของบุคคลผู้หนึ่งซึ่งได้เกิดมาในโลก
ได้ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติแก่บ้านเมืองมา
โดยลำดับ บัดนี้ ชีวิตของท่านผู้นี้ได้ถึงที่สุดตามกฎ
ธรรมชาติที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า สรรพสิ่งทั้ง
หลายที่มีความเกิด ก็ต้องมีความแตกดับเป็นธรรมดา ไม่มี
อะไรในโลกนี้จะอยู่ยั่งยืนถาวร เมื่อมีเกิดแล้ว ก็ต้องมีการ
แตกดับทั้งนั้น แต่ว่าชีวิตของคนเรานั้น เมื่อเกิดมาอยู่ในโลก

* ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพรหมมิ่งคลาจารย์

ถ้าได้ใช้ชีวิตเป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่นโดยเฉพาะแก่ส่วนรวมคือประเทศชาติ ก็นับว่าไม่เสียที่ที่ได้เกิดมาเป็นผู้เป็นคน แม้ผู้นั้นจะถึงแก่กรรมไปก็เรียกว่าดับไปแต่ร่างกายอันเป็นเรื่องของธรรมชาติ แต่ว่าคุณงามความดีทั้งหลายที่ได้กระทำไว้ในชีวิตนี้ หาได้แตกดับไปตามร่างกายไม่ สิ่งนั้นจะคงอยู่ตลอดไปตราบเท่าที่ความทรงจำของมนุษย์ยังมีอยู่ในโลกนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า “รูป ชีรติ มัจฉานาม โคตตัง ชีรตัง” ร่างกายของมนุษย์เป็นสิ่งที่ต้องแตกสลาย แต่ว่าคุณธรรมคุณงามความดีนั้น เป็นสิ่งที่ไม่สูญหาย ยังคงปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ของชาติของบ้านเมืองต่อไป บุคคลผู้นี้ได้ถึงแก่กรรมไปเมื่ออายุ ๘๓ ปียังไม่เต็มบริบูรณ์ ชีวิตของท่านส่วนมากตั้งแต่เริ่มต้นทำงานทำการได้ ก็ได้ทำงานการที่เป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ เห็นว่าบ้านเมืองของเรานั้นควรจะได้มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเหมือนชาวโลกทั้งหลายที่เขาเจริญแล้ว จึงได้รวบรวมพรรคพวกวางแผนเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ ไม่ต้องรบราฆ่าฟันกันให้เกิดความเสียหาย เพราะว่าเป็นผู้นำทางชีวิต จึงได้เปลี่ยนแปลงด้วยความเรียบร้อย ได้

รัฐธรรมนุญ ได้ระบอบประชาธิปไตย พาให้ชาวเราทั้งหลาย
 ที่เป็นคนไทยได้มีความสบายใจในการปกครองบ้านเมือง
 แต่ทว่าบุคคลผู้มีความคิดเปลี่ยนแปลงและได้ทำงานโดยไม่
 ได้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวแม้แต่น้อย ไม่ได้ใช้ตำแหน่ง
 หน้าที่ที่ตนมีตนได้เพื่อแสวงหาประโยชน์เข้าตน ทำงานใน
 หน้าที่ไป ก็ต้องการให้งานในที่นั้นเจริญก้าวหน้าโดยไม่หวัง
 อะไรตอบแทน แต่ว่าต้องการให้งานเจริญ จึงได้สร้างงาน
 ให้เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ แต่ว่าโลกนี้มีมนุษย์ที่ยังอยู่
 ภายใต้กิเลสครอบงำ ย่อมมีการเบียดเบียนกัน ริษยากัน ไม่
 ยอยากให้ใครเจริญก้าวหน้า ได้ดิบได้ดี หรือเด่นไปกว่าตัว
 จึงมีการทำลายกันด้วยประการต่างๆ ก็เป็นตัวอย่างให้เรา
 เห็นว่า โลกมนุษย์นี้คนยังมีกิเลส กิเลสเป็นพิษเป็นภัยแก่
 ความสุขความสงบ เป็นพิษเป็นภัยแก่ความเจริญก้าวหน้า
 ของสังคม เราไม่ควรจะโกรธแค้นชิงชังบุคคลนั้นๆ แต่เรา
 ควรเกลียดชังกิเลสอันเป็นสิ่งชั่วร้าย เราไม่ควรจะทำลายคน
 แต่เราควรจะช่วยกันทำลายสิ่งชั่วร้ายที่มันจะเกิดขึ้นในคน
 ให้ลดน้อยลงไป การทำลายสิ่งชั่วร้าย เราก็ต้องหันหน้า
 เข้าหาธรรมะอันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา
 เอาธรรมะมาเป็นหลักเป็นเครื่องเตือนใจ แล้วจะได้ใช้ชีวิต
 ให้เป็นประโยชน์เป็นคุณไม่ใช่เพื่อตัวเรา แต่เพื่อประโยชน์
 ร่วมกัน คือประเทศชาติเท่าที่เราสามารถจะกระทำได้ชีวิตก็

จะมีค่า บุคคลผู้นี้คือ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ท่านได้เกิดมาใช้ชีวิตเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมตามความรู้ความสามารถของท่านแล้ว ท่านก็จากพวกเราไป เรามาที่นี่ก็ไว้วาลัยในคุณงามความดีนั้นๆ แล้วเราจะเผาสรีระร่างกายอันเป็นส่วนเหลือนี้ให้เป็นเก้าถ่านต่อไป ก่อนที่จะได้ขึ้นไปวางดอกไม้เป็นเครื่องสักการะแก่คุณงามความดีนั้น ข้าพเจ้าใคร่ขอร้องให้ท่านทั้งหลายได้ยืนขึ้นแสดงความอาลัยในยามนี้

ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย บัดนี้เจ้าหน้าที่ได้นำสรีระร่างกายของท่านปรีดี พนมยงค์ไปเข้าสู่เตาแล้ว พวกเราทั้งหลายไม่มีหน้าที่ในการไปเผาศพ นั่งอยู่ที่นี้ก็จะได้ฟังอะไรบ้างอีกนิดหน่อยเพื่อจะเป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจ ได้กำไรของชีวิตจากการที่มาร่วมในงานศพในครั้งนี้ การมาในงานศพนั้น เรามาเพื่อประโยชน์ในทางสังคมอย่างหนึ่ง มาเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาอย่างหนึ่ง ประโยชน์ในทางสังคมนั้น เพราะว่าคนเราไม่ได้อยู่ผู้เดียวในโลก ชีวิตเรามีความเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ ตลอดเวลา จึงเกิดมีความสัมพันธ์ทางจิตใจแก่กันและกัน เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นแก่คนหนึ่ง ย่อมกระทบกระเทือนไปถึงอีกคนหนึ่งเสมอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกลุ่มของหมู่คณะของชาติต่างๆ ในโลกย่อมมีการกระทบกระเทือนถึงกัน ผลที่กระทบกระเทือนถึงกันนั้นมัน

เป็นเรื่องของสังคม เพราะฉะนั้นเมื่อเกิดมีเรื่องเศร้าโศกเป็นทุกข์ในครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง เราที่มีความรู้จักมักคุ้น ก็ย่อมกระทบกระเทือนใจ จึงต้องไปช่วยเหลือกันตามฐานะที่จะช่วยได้ โดยเฉพาะในเมืองไทยเรานั้น การช่วยเหลือแก่กันและกันในเมื่อใดมีความทุกข์มีปัญหา เป็นเรื่องที่ทำกันอย่างดีและแพร่หลายตลอดมา

เราทั้งหลายที่มาในวันนี้ ก็มาตามแบบที่เราเคยกระทำในบ้านเมืองของเรา เพราะเรามีส่วนร่วมในความเศร้าโศกเสียใจในการจากไปของบุคคลที่มีคุณค่า เป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมือง เราจึงได้มาให้เกียรติ การที่เรามานี้ก็เท่ากับว่าเรามาเชิดชูคุณงามความดีของบุคคลที่ได้ประกอบคุณงามความดี เพราะเราเป็นคนรักดี เราเสียตายคนดี เราอยากจะทำให้ความดีอยู่คู่โลกต่อไป เพราะตราบใดที่โลกนี้ยังมีความดีคุ้มครองรักษา ความสุขความสงบในสังคมก็จะเกิดขึ้น แต่ถ้าไม่มีความดีคุ้มครองแล้ว เราทั้งหลายก็จะเกิดความทุกข์ความเดือดร้อน ท่านทั้งหลายที่มาพร้อมกันนับตั้งแต่ท่านเอกอัครราชทูตและท่านผู้แทนอื่นๆ ที่ได้มาร่วมในวันนี้ ก็เรียกมาอย่างคนดีมาเพื่อบูชาความดีของคนดีที่เรารู้จักและท่านได้จากเราไป อันนี้เป็นเรื่องของสังคม อีกประการหนึ่ง เรามาในงานเพื่อการศึกษาจากงานศพ เพราะว่างานศพเป็นงานที่ให้ความรู้ให้ความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับ

ชีวิตของเรา เรื่องชีวิตเป็นเรื่องที่น่าศึกษา คนเราแม้จะมีการศึกษาเล่าเรียน มีความรู้สำเร็จอะไรก็ตาม แต่ถ้ายังไม่รู้จักตัวเอง ไม่รู้จักสิ่งที่มันเกิดขึ้นในตัวเอง ไม่รู้สาเหตุของสิ่งนั้น ไม่รู้ว่าเราจะแก้ไขสิ่งนั้นอย่างไร ชีวิตยังมีปัญหา ยังมีความยุ่งยากเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาปัญหายุ่งยากที่เกิดขึ้นในชีวิตคือ ความทุกข์ในชีวิตประจำวันที่ไม่สามารถจะแก้ไขได้ด้วยความรู้ที่สำเร็จมาจากมหาวิทยาลัย แต่จะแก้ไขได้ด้วยความรู้ที่เราศึกษาจากสังฆธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา การศึกษาสังฆธรรมนั้น เราทำได้ทุกโอกาส แต่ไม่มีเหมือนกับในโรงงาน เพราะในโรงงานนั้นมีภาพตัวอย่างให้เราเห็นอยู่เฉพาะหน้า ภาพนั้นก็คือศพที่นอนอยู่ในหีบ เป็นร่างไร้วิญญาณ ไร้ความรู้สึกนึกคิดเรื่องประการทั้งปวง เป็นร่างกายที่เป็นบทเรียน เป็นกำลังใจให้เราได้พิจารณาพระพุทธเจ้าท่านตรัสให้เราคิดว่า เมื่อเราเห็นซากศพเราจะต้องคิดว่า เราจะต้องเป็นอย่างนั้น เราหนีจากความเป็นอย่างนั้นไปไม่ได้ มีคำบาลีว่า “เอวภาวิ เอวอนตีโต” แปลว่า เราจะต้องเป็นอย่างนี้ เราจะมีความเป็นอย่างนี้ไปไม่ได้ คือหมายความว่าเราจะต้องแตกดับเหมือนกับที่เขาแตกดับกันทั่วไป นั่นคือ สิ่งที่เราควรเรียนควรรู้

คนเราที่มันมีปัญหายุ่งยากในชีวิตเพราะไม่ได้คิดถึงเรื่องธรรมชาติของชีวิต ไม่ได้คิดถึงความเปลี่ยนแปลงอัน

เป็นเรื่องสำคัญในชีวิต จึงได้หลงไหลมัวเมาในเรื่องอะไรต่างๆ แล้วก็สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นในชีวิตของเรา ในชีวิตของบุคคลอื่นในสังคมที่เราได้อยู่อาศัย เพราะเขาไม่เข้าใจว่าเขาเกิดมาทำไม เขาอยู่เพื่ออะไร ควรจะใช้ชีวิตในรูปแบบใด จึงจะเป็นคุณเป็นค่า เมื่อไม่ได้คิดไม่ได้คำนึงในเรื่องอย่างนี้ ก็อยู่ไปตามเรื่องตามราว กินไปดื่มไปสนุกไปตามเรื่องตามราวของชาวโลกทั้งหลายโดยไม่ได้อะไร เราอยู่เพื่ออะไร เราควรจะใช้ชีวิตเพื่ออะไร ชีวิตนั้นก็ไม่มีความหมาย การมีชีวิตไม่ได้หมายความว่าเรามีความสุขใจเข้าออกเท่านั้น แต่การมีชีวิตนั้นต้องหมายความว่ามีความถึงการรู้จักใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่นให้มากที่สุดที่จะทำได้ เรื่องของตัวเรานั้น ไม่ต้องคิดถึง แต่เราต้องคิดว่าเราเกิดมาเพื่อผู้อื่น เราอยู่เพื่อผู้อื่น เราจะคิดอะไรเราจะพูดอะไร เราจะทำอะไร เราก็ต้องคิดว่าเราทำเพื่อผู้อื่น เพื่อให้ผู้อื่นมีความสุขสบาย ถ้าทุกคนมีความคิดในรูปอย่างนี้ก็ช่วยกันทำในเรื่องเป็นประโยชน์ทั้งนั้น จะไม่ทำในเรื่องเดือดร้อนแก่ใครๆ เพราะไม่มีความคิดในเรื่องให้ความทุกข์ แต่คิดในเรื่องให้ความสุขความเจริญแก่บุคคลอื่น แม้เราจะเป็นนักศึกษาวิชาการ เราก็ควรคิดว่าเราเรียนเพื่อนำวิชานี้ไปใช้ในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่เพื่อนมนุษย์ทั้งหลายในชาติในประเทศของเรา ในโลกที่เราอาศัยเพราะ

เราเกิดมาในโลกเราเป็นหนี้โลก เราอาศัยแผ่นดินอยู่ อาศัยน้ำ อาศัยวัตถุต่างๆ ก็เท่ากับว่าเราเป็นลูกหนี้ของธรรมชาติ เมื่อเราเป็นลูกหนี้ของธรรมชาติ เราก็ควรจะอยู่อย่างคนที่คอยเปลี่ยนแปลงหนี้ธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา ไม่เอาเปรียบธรรมชาติ

คนที่คิดอย่างนี้ตั้งแต่เริ่มต้นชีวิตชีวิตจะมีคุณค่ามาก เป็นประโยชน์มาก เพราะเขาอยู่เพื่อผู้อื่น ไม่ได้อยู่เพื่อตนเอง ในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัท เราควรนึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นบรมครูของชาวเราทั้งหลาย พระองค์อยู่เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ชาวโลกตลอดเวลา พระองค์เสียสละความสุขในวัง ออกไปนั่งอยู่ในป่าอยู่อย่างง่ายๆ อยู่อย่างคนยากจน แต่ว่าใช้เวลาคิดค้นแสวงหาธรรมะเพื่อนำมาแก้ไขปัญหา คือความทุกข์ของชาวโลกเป็นเวลานานจึงจะพบความจริง ท่านเมื่อพบแล้วไม่ได้สงวนความจริงนั้นไว้เฉพาะพระองค์ พระองค์ได้คิดทันทีเมื่อได้ตรัสรู้แล้วว่าต่อไปนี่เราจะมีชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชน แล้วก็เสด็จไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชนตลอดเวลา ไม่ว่าที่ไกลที่ใกล้ที่ยากลำบาก พระองค์ก็เสด็จไปเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ทั้งหลายให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน อันนี้เป็นตัวอย่างในฐานะเป็นบรมครูของชาวเราทั้งหลาย เราทั้งหลายที่นับถือพระองค์ ไม่ควรนับถือเฉยๆ แต่เราควรจะได้เดินตามรอยพระยุคลบาทของพระองค์ด้วยการตั้งใจ

อธิษฐานไว้ในใจว่า เราอยู่เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ผู้อื่น เราจะทำหน้าที่อะไร ก็ทำเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ผู้อื่น เรื่องของตัวเองไม่ต้องคิด เพราะเมื่อเราให้เราก็คงได้รับ เราทำให้คนอื่นสบาย เราก็คงได้รับความสบาย ในทางตรงกันข้าม ถ้าเราทำคนอื่นให้เกิดความทุกข์เกิดความเดือดร้อน เราก็คงมีความทุกข์ ความเดือดร้อนในชีวิตประจำวัน เราจึงไม่ควรคิดว่า เราจะทำอะไรเพื่อตัวเอง ตัดตัวเองทิ้งไป แต่เราเสียสละชีวิตของเราเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มนุษยชาติทั้งหลาย อันนี้เป็นอุดมการณ์ที่ชาวโลกควรจะนำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติในสังคมในยุคปัจจุบันนี้ เพราะสังคมในยุคปัจจุบันนี้เต็มไปด้วยปัญหา มีการเบียดเบียน ข่มเหงกันให้ร้ายกันด้วยประการต่างๆ เพราะขาดอุดมการณ์ เป็นเครื่องค้ำครองจิตใจ

คนเราอยู่ในโลกได้สักกี่วัน ไม่เท่าใดเราก็คงจากโลกนี้ไป เวลาเรามา เราก็คงไม่ได้เอาอะไรมา เวลาไปเราก็คงไม่ได้เอาอะไรไป ทรัพย์สินสมบัติเงินทองข้าวของทั้งหลายที่เราแสวงหานั้น เราแสวงหาเพื่อทำชีวิตของเราให้เป็นประโยชน์ เป็นความสุขแก่ผู้อื่นทุกถ้วนหน้า นี้ควรจะเป็นอุดมการณ์แก่พวกเราทั้งหลายที่มีชีวิตอยู่ยังไม่ถึงแก่ตาย แต่วันหนึ่งเราก็คงต้องเป็นอย่างนี้ เราหนีจากความเป็นอย่างนี้ไปไม่ได้ แต่ก่อนที่จะถึงจุดนี้ เราก็คงจะคิดว่า เราอยู่เพื่ออะไร คิดบ่อยๆ

ตั้งแต่เช้าก็คิดว่าวันนี้ เราจะมีโอกาสรับใช้เพื่อนมนุษย์ด้วยวิธีใดบ้าง ถ้ามีวิธีใดที่เราจะได้รับใช้เพื่อนมนุษย์ เราก็ต้องทำทันที อย่าช้าเป็นอันขาด พระพุทธเจ้าสอนเราว่า เมื่อคิดว่าจะทำอะไรที่เป็นประโยชน์เป็นความสุขแก่ผู้อื่นแล้ว จงทำสิ่งนั้นทันที อย่าช้าอยู่เป็นอันขาด เพราะการชักช้าเพียงวินาทีเดียว จะทำให้เราล้าหลังไม่ทันเหตุทันการณ และเมื่อชีวิตเราจะแตกดับ เราจะบิดพริ้วก็ไม่ได้ ต่อสู้ก็ไม่ได้ จะทำอะไรๆ ก็ไม่ได้ทั้งนั้น ชีวิตก็ต้องเป็นไปตามธรรมชาติ เราก็จะเสียใจในขณะสิ้นใจว่า ยังมีอะไรที่เราไม่ได้ทำอยู่อีกมากและเราจะทำกันได้อย่างไร เพราะฉะนั้นเมื่อนึกว่าจะทำอะไรที่เป็นประโยชน์เป็นความสุขแก่ผู้อื่นแล้ว จงทำสิ่งนั้นทันที อย่าช้าอยู่เป็นอันขาด ท่านปรีดี พนมยงค์ ท่านมีอุดมการณ์ประจำจิตใจในรูปอย่างนี้ จึงใช้ชีวิตเป็นงานเป็นการอยู่ตลอดเวลา แม้จะไม่ได้ทำราชการ ก็ปฏิบัติงานในชีวิตประจำวันเหมือนกับทำราชการ ทำงานตั้งแต่เช้าจนถึงเที่ยงวัน พักนิดหน่อย แล้วทำงานต่อไป เป็นงานขีดงานเขียนงานค้นคว้าศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมใครเข้ามานั่งใกล้ก็จะให้ความรู้ให้แนวคิดแก่คนเหล่านั้น เพื่อให้คนเหล่านั้นได้ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ต่อไป แต่ว่าท่านเป็นคนรักงานมีความตั้งใจทำงานมากไปหน่อย ร่างกายชราภาพแล้วก็ไม่สามารถจะทนทานได้ จึงต้องลาจากพวกเราทั้งหลายไป

การจากไปของท่าน เป็นการจากไปที่ได้ทิ้งลายไว้ชื่อ
ชาติเสือไว้ลาย ชาติชายไว้ชื่อ คือไว้คุณงามความดีให้เรา
ทั้งหลายได้คิดได้เห็นเป็นตัวอย่างแก่ชีวิตของเราทุกคน
ไม่ว่าจะเป็นคนหนุ่มสาวผู้เฒ่าผู้แก่ จะได้คิดว่า อ้อ ชีวิตของ
คนเรานั้น เกิดมาแล้วก็ต้องจากไปเป็นธรรมดา แต่ว่าก็
จะจากไป ก็ขอให้มีคนอาลัยคิดถึงเรา เขาจะคิดถึงเราด้วย
อะไร ก็ด้วยคุณธรรมความดี การใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์
เท่านั้น ถ้าเราไม่ได้ทำอะไรที่เป็นประโยชน์ตายไปก็ไม่มีใคร
ให้เกียรติ ไม่มีใครมาในงานศพ เพราะไม่มีคุณธรรมดึงดูด
จิตใจคน เป็นคนไม่มีเสน่ห์ เครื่องดึงดูดคน ก็ไม่มีอะไรที่
จะเป็นเครื่องจูงใจ แต่ผู้ใดใช้ชีวิตเป็นประโยชน์ เป็นคุณ
งามความดี ผู้นั้นก็เหมือนหนึ่งบุคคลไม่ตายไปจากโลกนี้
ประวัติศาสตร์ของชาติจะจารึกไว้ว่าคนนั้น ได้ริเริ่มกระทำ
การอันเป็นประโยชน์ เป็นคุณแก่ชาติแก่บ้านเมือง เราทั้ง
หลายที่อยู่ใรระบอบประชาธิปไตยในเมืองไทย ถ้านี้กว่า
ระบอบนี้ใครเป็นผู้นำมาให้ ใครเป็นต้นคิด ใครริเริ่ม แล้ว
ใครสร้างอะไรขึ้นในบ้านในเมืองที่เป็นประโยชน์เป็นคุณเป็นค่า
ท่านผู้นั้นจะลอยเด่นอยู่ในดวงใจของเราเราก็จะต้องระลึกถึง
เคารพสักการะ คนเราเมื่อมีชีวิตอยู่นั้น ยังมีคนเกลียดยังมี
คนรัก แต่เมื่อตายไปแล้ว ความเกลียดหายไป จะเหลืออยู่
แต่ความรักเท่านั้น เพราะความชั่วหายไป ความดีนั้นคงอยู่

ให้คนทุกคนได้ระลึกถึง อันนี้ก็เป็นสิ่งเตือนใจแก่คณะเราทั้งหลายที่ได้มาร่วมชุมนุมกันในสถานที่นี้ในวันนี้

อาตมานี้เรียกว่ามาด้วยความบังเอิญ แต่ความจริงนั้นก็มาเรื่องที่กรุงลอนดอน แต่ก็พอดีท่านถึงแก่กรรมลงในวันที่ ๒ ขณะพักอยู่ที่นั่น ชั้นแรกก็นึกเสียใจอยู่ว่า คงไม่มีโอกาสได้มาร่วมในงานศพ เพราะการขอวีซ่าของประเทศนี้ลำบาก แต่ว่าด้วยอำนาจความคุ้นเคยสนิทสนมอาลัยกันมานาน จึงเป็นเหตุให้ทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อย ได้เดินทางมาร่วมในงานนี้ ได้แสดงความปลอบปล้ำใจให้ท่านทั้งหลายได้รู้ได้เข้าใจว่า **เราได้มาร่วมกันเพื่อบูชาคุณงามความดีของบุคคลที่เกิดมา แล้วได้ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม แล้วก็จากไปตามเรื่องของธรรมชาติของร่างกาย** เพราะร่างกายไม่ใช่ของแท้ มันไม่มั่นคงถาวรอะไร เราจึงควรใช้ชีวิตนี้ให้เป็นประโยชน์ด้วยการกระทำหน้าที่ของเราตามหน้าที่ที่เราจะสามารถกระทำได้ อันนี้ใครจะขอฝากไว้กับท่านทั้งหลาย **ถ้าเราระลึกถึงท่านปรีดี พนมยงค์ ก็ต้องนึกถึงงานของท่าน นึกถึงความเสียสละของท่าน นึกถึงการทำจริงในงานของท่าน นึกถึงความเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์และความสุขส่วนรวมของท่าน เราก็จะได้เชื่อว่าเดินตามรอยเท้าของท่าน** เราก็จะถึงจุดหลายปลายทางแห่งผลงานที่เราทั้งหลายได้ตั้งใจไว้ อันนี้เป็นข้อเตือนจิต

สะกิดใจแก่ท่านทั้งหลายที่ได้มาร่วมชุมนุมกันในวันนี้ ขอ
 เราทั้งหลายได้พร้อมใจยืนขึ้นตั้งจิตอธิษฐานแผ่ส่วนบุญ
 ส่วนกุศลที่เราได้พร้อมใจกันมากระทำในวันนี้ แต่ดวง
 วิญญาณของท่านปรีดี พนมยงค์ที่เราทั้งหลายเคารพ
 สักการะบูชา อธิษฐานใจ ขอให้วิญญาณนั้นไปสู่สุคติ แล้ว
 ก็มีความสุขตามสมควรแก่ฐานะแห่งการกระทำของท่านทุก
 เมื่อ ขอเชิญท่านทั้งหลายนั่งสงบใจแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลที่
 เราได้พร้อมใจกัน ณ บัดนี้



ปาฐกถาธรรมของพระราชันท์มนูณี*

(ปัญญาอันทักทาย)

แสดงเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๒๖

ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ขอเจริญพรแต่ท่านอธิปติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านนายกสภามหาวิทยาลัยและพี่น้องพุทธบริษัททั้งหลายที่ได้มาร่วมประชุมในวันนี้ วันนี้เป็นวันสำคัญของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพราะเป็นวันที่ครบรอบ ๔๙ ปี แห่งการตั้งมหาวิทยาลัยแห่งนี้ มหาวิทยาลัยแห่งนี้เกิดขึ้นเพราะมีจุดหมายเพื่อสร้างคนให้เหมาะแก่ระบอบประชาธิปไตย ผู้ที่คิดตั้งมหาวิทยาลัยนี้ขึ้นก็คือท่านรัฐบุรุษอาวุโส ท่านปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้มรณกรรมไปแล้ว แต่ว่าพวกเราทั้งหลายที่เป็นชาวธรรมศาสตร์หรือประชาชนทั่วไปได้รู้จักบุคคลผู้นี้ ย่อมมีความเศร้าโศกเสียใจอย่างยิ่งถึงความดีความงามของท่าน จึงได้กระทำอะไรกันหลายอย่าง เป็นการ

* ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพรหมมิ่งคลาจารย์

แสดงออกซึ่งน้ำใจว่าเรามีความรัก มีความเคารพต่อท่านผู้นี้ แม้พระสงฆ์องค์เจ้า โดยเฉพาะท่านเจ้าคุณพระพิมลธรรม วัดมหาธาตุ ท่านเคยอยู่อยุธยามาก่อน มีความคุ้นเคยต่อท่านรัฐบุรุษอาวุโส มาได้ทราบว่าคุณมรณกรรม ก็ได้ทำบุญให้เป็นพิเศษที่วัดมหาธาตุด้วยเช่นเดียวกัน

อาตมานับว่ามีบุญอยู่หน่อยที่เข้าร่วมในพิธีงานศพ ตอนที่ได้ไปร่วมก็เพราะเหตุผลที่ว่า เมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน ได้เดินทางไปทำบุญทอดผ้าป่าที่วัดป่าจิตติวิเวก ซึ่งห่างไปจากกรุงลอนดอนไปประมาณสัก ๕๐ ไมล์ เป็นวัดที่อยู่แบบป่า มีสงฆ์เป็นฝรั่งล้วน ๑๔ รูป เคยไปเยี่ยมครั้งหนึ่งแล้ว เป็นพระปฏิบัติชอบ น่าเลื่อมใส ทำการเผยแผ่ศาสนาได้ดี ควรสนับสนุนช่วยเหลือให้กำลังใจ เมื่อกลับมาเมืองไทยก็ได้เป็นบุคคลกลุ่มหนึ่งได้คิดในเรื่องการจะไปทอดผ้าป่า ได้นิมนต์อาตมาไปด้วยก็เลยเดินทางไปเมื่อ ๒๙ เมษายน ถึงนครลอนดอนเมื่อวันที่ ๓๐ ต่อมาวันที่ ๒ ท่านรัฐบุรุษอาวุโสมรณกรรม ขณะนั้นได้พักอยู่ที่วัดป่าแล้ว คุณหน่อย หม่อมราชวงศ์สายสวัสดิ์ ได้บอกให้ทราบว่าท่านทราบข่าวอะไรเกี่ยวกับท่านปรีดีหรือเปล่า บอกว่ายังไม่ทราบ คุณหน่อยก็บอกว่า ท่านปรีดีได้มรณกรรมแล้วเมื่อวันนี้เอง เมื่อวันที่ ๒ วันนั้น เมื่อได้ทราบข่าวเช่นนั้นก็รู้สึกสลดใจ แล้วก็คิดว่าควรจะได้พูดปลอบใจท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ซึ่ง

อยู่ในที่นั้นด้วย ก็นึกว่าทำอะไรจึงพูดกันได้ คุณหน้อยก็ต่อโทรศัพท์ให้ ก็ได้พูดปลอบโยนไปแล้ว ก็บอกว่าเสียดายในวันเผาศพคงไม่ได้มีโอกาสมาร่วม เพราะว่าไม่ได้วีซ่าเข้าประเทศฝรั่งเศสจากประเทศไทย ฝรั่งเศสนี่เขาแปลกที่ที่ว่า ถ้าคนในประเทศไทยจะไปวีซ่าในต่างประเทศเพื่อไปฝรั่งเศสเขาไม่ให้ เขาถามว่าเมืองไทยไม่มีกงสุลฝรั่งเศสหรือจึงมาวีซ่าที่นี่ บอกว่ามี มีแล้วทำไมไปวีซ่าที่โน่น แล้วเขาก็ไม่ให้ อาตมาก็คิดว่าคงหมดหวัง ไม่มีโอกาสจะไปร่วมได้ แต่ว่าเมื่อใกล้วันที่จะทำการเผาศรีระร่างกายของท่านผู้นี้ ท่านผู้หญิงก็ได้โทรศัพท์มาบอกคุณหน้อย บอกว่าให้พยายามเอาท่านเจ้าคุณมาให้ได้ คุณหน้อยก็เข้ามาหาบอกว่าอาตมายินดีไปแต่ถ้าได้วีซ่า ก็วิ่งเต้นได้เหมือนกัน คือไปทำรีเอนทรี วีซ่า เข้าประเทศอังกฤษก่อน แล้วก็ไปที่กงสุลฝรั่งเศส แกเป็นสุภาพสตรี แกก็พูดจนกระทั่งกงสุลใจอ่อน บอกว่าเอาล่ะให้เป็นพิเศษ แต่ว่าให้ไปเอาหนังสือจากสถานทูตมาหน่อย เมื่อไปสถานทูต ท่านเอกอัครราชทูตไม่อยู่มากรุงเทพฯ ก็ไม่มีใครทำหนังสือให้ แต่มีข้าราชการคนหนึ่งเป็นเพื่อนกับคุณपाल พนมยงค์ บอกว่าไม่เป็นไรครับ ผมเป็นเพื่อนคุณपाल ผมจะทำเอง แล้วก็ออกหนังสือในนามสถานทูตให้เรียบร้อย ก็ได้เดินทางไปในวันที่ ๘ เดือนพฤษภาคม เมื่อมาถึงก็มุ่งไปที่บ้านเลย ศพเข้าหีบเรียบร้อย

แล้ว ก็ไปเป็นแอบแฝงส่วนกุศลให้ตามสมควร แล้วก็ไปเป็น
 สันทนากับท่านผู้หญิงและคณะ แล้วก็ไปพักที่บ้าน
 เอกอัครราชทูต กรุงปารีส ท่านให้พักสะดวกสบายดี วันรุ่ง
 ขึ้นวันที่ ๔ เวลาบ่าย ๒ โมง ก็เชิญศพไปสู่สุสาน ณ กรุงปารีส
 สุสานนี้เขาใหญ่โตมาก มีบริเวณกว้างขวาง เขามีถนน ซอย
 เป็นลิบๆ ซอย เวลาเข้าไปก็ต้องถามเขาว่าไปตรงไหน พอ
 บอกให้เรียบร้อยก็ไปจนถึงบริเวณสุสานเวลา ๑๔ นาฬิกา
 ศพก็ไปถึงแล้วเอาไปวางไว้ข้างล่างพวกเราก็ว่าไปทำพิธีข้างบน
 ขออนุญาตเอาศพขึ้นไปขึ้นบนหน่อยเขาก็ไม่ขัดข้อง และยก
 ศพขึ้นไปทาง ณ ที่สมควรซึ่งได้จัดไว้ แล้วก็จัดโต๊ะหมู่บูชา
 มีพระพุทธรูปเอาไปประดิษฐานไว้ด้วย ผู้คนที่มาร่วมงาน
 ศพวันนั้น จำนวนประมาณ ๔๐๐ คน ที่รู้ว่า ๔๐๐ คนเพราะ
 ว่าดอกไม้จันทร์ที่เอาไปจากกรุงเทพฯ นั้นมัน ๔๐๐ กว่า นับ
 แล้วหมดไป ๔๐๐ ดอก แสดงว่ามีคน ๔๐๐ คนที่มาในงาน
 วันนั้น ก็มีเอกอัครราชทูตจากประเทศจีนมาด้วยก็นำพวง
 หรีดมาด้วย และนายกรัฐมนตรีฝรั่งเศส นายไมรัว (Pierre
 Mauroy) ก็ได้ส่งพวงหรีดมาวางหน้าศพด้วยเหมือนกัน
 พระสงฆ์ที่ไปประชุมกันวันนั้นก็มีจำนวนลึบกว่ารูป คือพระ
 ประเทศลาวด้วย พระที่มาจากวัดพุทธประทีปอีก ๓ รูป ๔
 ทั้งอาตมา เป็นทั้งหมดก็ ๑๐ กว่ารูป มีการทอดผ้ามหาบังสุกุล
 นิมนต์พระให้ท่านชักผ้า เสร็จแล้วอาตมาก็ได้ถือโอกาส

กล่าวสัมโมทนียกถา หรือ สังเขวกถา ก็ได้ ต่อที่ประชุมวันนั้น อาตมาก็ได้กล่าวมีใจความว่า ความจริงในคำที่กล่าวได้บันทึกเทปไว้เรียบร้อยแล้ว เขาก็ได้ถอดเทปเรียบร้อยแล้ว แต่ว่าจะเอามาอ่านมันก็ไม่ดี สู้พูดจากน้ำใจดีกว่า เพื่อให้เป็นที่ประทับใจผู้ฟังทั้งหลาย

เวลาอาตมาพูดถึงความดีคนอื่นที่ดีมากๆ นี้ มันมีข้อบกพร่องอยู่อย่างหนึ่งคือ มักตื่นตันใจ เวลาพูดมันพูดไม่ออก มันแย้ หน้าอกตันขึ้นมา ต้องหายใจแรงสักหน่อยจึงพูดต่อไปได้ ดังนั้นท่านเห็นว่าอาตมาหยุดนั้นไม่ใช่จนปัญญาแต่ว่ามันแน่นข้างในเป็นธรรมเช่นนั้น ถ้าพูดถึงเรื่องความดีของคนดีทั้งหลายทั้งปวงแล้วมันตื่นตันใจทุกที อาการเช่นนี้เป็นธรรมชาติของร่างกายไม่ใช่อะไร อันนี้จะพูดเล่าให้ฟังว่า วันนั้นเอกอัครราชทูตไทยกับภรรยา ก็ไปด้วยเหมือนกัน และคนไทยก็มีมาก มาจากประเทศอังกฤษ มาจากประเทศเบลเยียม จากฮอลแลนด์ จากเยอรมัน จากประเทศอิตาลีก็มี มาจากเกาะเอลบาก็มี ที่มาร่วมกันในวันนั้น และไปจากกรุงเทพฯ ก็มี ทุกคนที่มานั้นมาด้วยน้ำใจ จริงๆ มาด้วยความรัก มาด้วยความเคารพต่อผู้ที่จากพวกเราทั้งหลายไปที่ประชุมบริเวณสุสานซึ่งเขาจัดไว้มีคนแน่นจนเก้าอี้ไม่พอนั่ง เจ้าหน้าที่สุสานบอกว่าตั้งแต่เผาศพมานานแล้ว ยังไม่เคยเห็นศพใดมีคนมากเท่าศพนี้ เพราะว่าพวกฝรั่งไม่ค่อยมีคน

ไปมาก ปกติเอาอย่างนั้น ศพนี้มีคนมากที่สุดเขาว่าอย่างนั้น
เมื่อได้เวลาอาตมาก็ยืนขึ้นพูดต่อที่ประชุมว่า

บัดนี้ พวกเราทั้งหลายได้มาประชุมกันเพื่อให้เป็น
เกียรติแก่บุคคลผู้หนึ่งที่ได้ทำประโยชน์ต่อชาติแก่เมือง
ไทยเป็นอย่างมาก ถ้าเราทั้งหลายมีความรักประชาธิปไตย
เห็นคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย เราทุกคนก็เป็นลูก
หนี้ของบุคคลผู้นี้ เพราะโดยสมอง สติปัญญา ความ
สามารถของบุคคลผู้นี้ได้นำระบอบประชาธิปไตยมาให้
แก่พวกเราทั้งหลายที่เป็นผู้มีน้ำใจ กตัญญูกตเวทีต่อบุคคล
ที่ได้เสียสละชีวิตเลือดเนื้อ กระทำความดีงามให้แก่
ประเทศชาติ ก็ได้มาประชุมกันเพื่อเป็นพยานในความงาม
ความดีของบุคคลผู้ที่ได้ถึงแก่กรรมไปนี้ เรามาจากสถานที่
ไกลๆ เสียสละปัจจัยเป็นค่าเดินทางเพื่อมาร่วมประชุมกัน
ไว้อาลัยในคุณงามความดีของท่านรัฐบุรุษอาวุโส นับว่าเป็น
การกระทำที่ได้แสดงออกซึ่งน้ำใจที่เรามีความกตัญญูกตเวที
ต่อบุคคลที่ได้ทำคุณประโยชน์ให้ชาติแก่บ้านเมืองของเรา
จึงนับเป็นการประชุมที่ยิ่งใหญ่ เป็นการประชุมที่เต็มไปด้วย
เกียรติยศที่เราทั้งหลายจะพึงทำให้ได้กับบุคคลผู้นี้ เมื่อ
ท่านได้มรณกรรมในต่างประเทศ ไม่เหมือนในประเทศไทย
ถ้าเป็นในประเทศไทย ศพของท่านก็จะได้รับบรรจุในโกศ
เกียรติยศ และได้รับพระมหากษัตริย์คุณหลายอย่างหลาย

ประการ ศพต้องไปทำการพระราชทานเพลิงที่วัดเทพศิรินทร์ ถ้าไปทำที่นั่นลูกศิษย์ลูกหาซึ่งมีจำนวนมากมายั่งเป็นคนแก่ คนวัยกลาง และอยู่ในวัยหนุ่มวัยสาวจะไปประชุมกันจน สถานที่ไม่พอจะยืนจะนั่งกันก็ได้ แต่ว่าท่านมามรณกรรม ในต่างประเทศพวกเราที่มีความเคารพก็อุตส่าห์มาร่วมชุมนุมกัน ทำให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่คือท่านผู้หมิงและลูกๆ และญาติ ของท่านผู้ถึงแก่กรรมมีความสบายใจ แม้จะมีความทุกข์ มีความเศร้าโศก อันเกิดขึ้นจากการพลัดพรากจากบุคคลที่ รักและพอใจ แต่เมื่อเราทั้งหลายได้มาประชุมกันในรูปอย่างนี้ ความเศร้าโศกความเสียใจอาลัยอาวรณ์ที่มีอยู่นั้นก็จางไป บ้างเป็นบางครั้งบางคราว เราทุกคนจึงเป็นผู้มีส่วนในการ ช่วยเหลือคนที่มีความทุกข์เพราะพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ ชอบใจคลายไปจากความทุกข์ความเดือดร้อน การทำให้ผู้ อื่นคลายจากความทุกข์ ความเดือดร้อนนั้นเป็นอุดมการณ์ ทางพระพุทธศาสนา เมื่อใดเรามีโอกาสที่จะทำอะไรให้คนอื่น ได้ก็คลายจากความทุกข์ความเดือดร้อนได้ เราควรจะทำ ทัณฑ์ อย่าซ้าอยู่เป็นอันขาด อาตมาจึงขอชมน้ำใจของพี่น้อง ทั้งหลายที่อยู่ในต่างประเทศที่อุตส่าห์ได้เดินทางมาให้เกียรติ แก่งานศพในวันนี้แทนเจ้าภาพด้วย อันบุคคลที่นอนอยู่ใน หีบน้อยบนอัฒจรรย์ที่วางไว้นี้ เราทั้งหลายควรได้สำนึกว่า เป็นบุคคลที่ได้กระทำคุณประโยชน์แก่ชาติไทย เมืองไทย

มิใช่น้อยเพราะประเทศไทยเราได้เปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยนั้น ก็โดยมันสมองด้วยความคิดความอ่านของบุคคลผู้นี้

ในสมัยที่ท่านมาศึกษาวิชากฎหมายอยู่ที่กรุงปารีสแล้ว ก็ได้เห็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในประเทศยุโรปว่าเขาจัดกันอย่างไร ทุกคนมีสิทธิมีเสียงในบ้านเมืองของตนอย่างไร คนใดมีความสามารถก็มีโอกาสเข้ามารับใช้ประเทศชาติของตนได้ บ้านเมืองก็มีความเจริญก้าวหน้าไปตามสมควรแก่ฐานะ ถ้านึกถึงประเทศไทยที่ปกครองกันแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กันอยู่ อำนาจการปกครองบ้านเมืองไปอยู่กับบุคคลเพียงกลุ่มเดียวไม่ได้กระจายอำนาจออกไป เราควรได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เข้ากับระบอบที่ทันสมัย ซึ่งชาวโลกทั้งหลายเขาได้ปฏิบัติกันไปแล้ว ความคิดอันนี้ได้เกิดขึ้นในจิตใจของท่านผู้นี้ แต่่างานใหญ่จะกระทำโดยผู้เดียวมิได้ ต้องหาพรรคหาพวกมาร่วมแรงร่วมใจกันในการพาพวกที่จะมาร่วมใจกันนั้นไม่ใช่การหาพวกมาเที่ยว ตามร้านขายสุรายาเมาหรือไปเที่ยวตามไนท์คลับ มันทำได้ง่าย แต่การหาพวกมาร่วมกันเสียสละชีวิตเลือดเนื้อ เพื่อเสี่ยงกับการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองมันไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่ายๆ จึงต้องไปเที่ยวสนทนาเยี่ยมพรายความคิดความเห็น กับคน

นั่นคนนี่ว่ามีความคิดความเห็นอย่างไรบ้าง ผลที่สุดก็ได้
 ครบพวก ๗ คนด้วยกัน ๗ คนนั้นเวลานี้ได้ถึงแก่กรรมไป
 หหมดแล้ว เหลืออยู่คนเดียวคือหลวงสิริราชไมตรี สิงหเสนี
 ชื่ออาตมานึกไม่ออกในขณะนี้ แต่ก็นามสกุล สิงหเสนี ท่าน
 ผู้นี้ก็มีความคุ้นเคยกับอาตมาอยู่เหมือนกัน แต่เวลานี้
 ร่างกายก็อ่อนแอเต็มที ไม่ค่อยจะแข็งแรง ยังเหลือเพียง
 คนเดียวใน ๗ คนนั้น ได้ไปประชุมกันที่ร้านกาแฟเพื่อ
 ปรึกษาหารือกันในเรื่องว่า เราจะทำการเปลี่ยนแปลงการ
 ปกครองอย่างไร แล้วก็มีในกลุ่มนั้นก็มีการอยู่ด้วย เช่น
 จอมพล ป. พิบูลสงคราม และหลวงทัศนัยนิยมศึก ซึ่งเป็น
 ทหาร และมีนายแหบ พหลโยธิน ได้ร่วมกันปรึกษาหารือ
 กันเพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองโดยไม่ต้องเสีย
 เลือดเนื้อ และจะอ้างไว้ซึ่งพระมหากษัตริย์ให้มีอยู่ในบ้าน
 เมืองของเราต่อไป น้ำใจของบุคคลที่จะคิดเปลี่ยนแปลง
 การปกครองนั้นมิได้คิดทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์ ยัง
 มีความจงรักภักดีต่อสถาบันนี้อยู่ จึงได้ไม่ทำลายให้สูญสิ้น
 ไป เมื่อคิดได้แล้วก็ได้ร่วมพรรคร่วมพวกกลับมาเมืองไทย
 ก็ได้เริ่มอบรมมนัสของนักศึกษาที่เลือกเรียนกฎหมาย
 พอท่านกลับมาแล้วก็เรียนการสอนกฎหมาย ลูกศิษย์
 ของท่านในสมัยนั้นก็แก่หง่อมแล้ว

เมื่อวานคืนนี้ได้รับจดหมายฉบับหนึ่งจากคุณจินดา

ชัยรัตน์ เขาบอกว่าแกเป็นลูกศิษย์รุ่นนั้น รุ่นเดียวกันตาย
ไปกันหมดแล้ว ยังเหลืออยู่คนเดียวคือผม แต่ว่าตาที่ไม่
ค่อยจะดี แล้วซักจะมองอะไรไม่ค่อยจะเห็น ท่านแรกคนที่
สอบได้ที่ ๑ นั้นไม่อยู่แล้ว แกได้ที่ ๒ แต่เวลานี้ก็เป็นที ๑
อยู่แล้วในหมู่คนทั้งหลายเล่าให้ฟังอย่างนั้น

และการสอนกฎหมายก็คือ สอนอุดมคติในการที่
จะนึกคิดในทางที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมลงไปในสมอง
ของนักกฎหมายเหล่านั้น ผลที่สุดก็เกิดการเปลี่ยนแปลง
การปกครองในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นการ
เปลี่ยนแปลงการปกครองที่ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ ไม่ต้อง
ทำให้ใครเกิดความทุกข์ความเดือดร้อน แม้พระราชวงศ์ชั้น
ผู้ใหญ่ทั้งหลายที่คณะราษฎรได้อัญเชิญไปประทับ ณ
พระที่นั่งอนันตสมาคม ก็มีได้รับความเสียหายในเรื่อง
ร่างกายในชีวิต การเปลี่ยนการปกครองจึงเรียกร้อย เพราะ
ผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีน้ำใจเป็นธรรมมาก
พออยู่ ไม่อยากจะทำให้ใครมีความทุกข์ความเดือดร้อน
แม้แต่น้อย ในเรื่องไม่อยากจะทำให้ใครมีความทุกข์ความ
เดือดร้อน เป็นคุณธรรมสำคัญที่ฝังสถิตอยู่ในใจของท่าน
รัฐบุรุษอาวุโสนี้ตลอดเวลา ซึ่งเราจะเห็นได้จากเหตุการณ์ต่างๆ
ภายหลังจากการเปลี่ยนการปกครองแล้ว แม้ว่าเขาจะให้ทำ
อะไร ท่านก็มีหลักการอยู่ในใจว่า เราจะต้องทำในสิ่งที่จะไม่

ให้ใครเดือดร้อน เพราะว่าในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ต้องการเปลี่ยนแปลงให้คนทุกคนได้มีความสุข ได้มีการทำมาหากินสะดวกสบาย ให้เจริญในการศึกษา ในทางเศรษฐกิจ ในทางสังคม อะไรต่างๆ

พื้นฐานทางจิตใจของท่านรัฐบุรุษอาวุโส นั้น เป็นผู้ มีคุณธรรมประจำใจอยู่ตลอดเวลา และคุณธรรมประจำใจ อีกอย่างหนึ่งซึ่งเราทั้งหลายควรจะารู้และควรจะช่วยกัน ถวายทอดมาใส่ไว้ในจิตใจของเรา ที่เป็นศิษย์ทั้งหลายที่มา ประชุมกันในวันนี้คือ ท่านเป็นผู้ที่ไม่หวังลาภผลสักการะ ไม่ต้องการความมั่งคั่งใหญ่โตสูงอะไรเลย ต้องการเพียง ประกาศเตือนว่า ขอให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสทำอะไรๆ ที่เป็น ประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมืองเท่านั้นก็พอแล้ว อันนี้จะเห็น ได้ในครั้งที่ท่านนายกรัฐมนตรีพันเอกพระยาพหลพล พยุหเสนา ซึ่งท่านมีความรักท่านรัฐบุรุษอาวุโส นี้มาก และที่ มีปัญหาหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อตั้งรัฐบาลเสร็จแล้ว และก็มีเรื่องไม่ค่อยจะเหมาะจะควรเกิดขึ้น คือได้ปิดสภา ดิใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราว อะไรอย่างนี้ ท่านปรีดีก็ต้องเดินทาง ไปต่างประเทศ เพราะว่าทราบว่ามีคนบอกให้ไปต่างประเทศเสียก่อน ท่านก็ไป

ในเวลาทีเรือจะเดินทางไปในั้น เจ้าคุณพหลฯ ท่าน แสดงความรักแสดงความเมตตาออกนอกหน้า ให้ใครๆ ทั้ง

หลายได้เห็น คือได้สวมกอดหอมแก้มท่านปรีดีชวาซ้าย
 มากมายหลายครั้งหลายหน แล้วท่านมาพูดในที่ประชุมใน
 สภาคราวหนึ่งว่า ข้าพเจ้ามีความจริงใจต่อบุคคลผู้นี้ ข้าพเจ้า
 มีความเลื่อมใสในความคิดความอ่าน ในความรู้ความ
 สามารถของบุคคลผู้นี้ ในวันที่เขาจะต้องเดินทางไปต่าง
 ประเทศ ข้าพเจ้าไม่กลัวอะไร กล้าแสดงออกซึ่งความรักอัน
 มีอยู่ในน้ำใจของข้าพเจ้า ต่อท่านผู้นี้อย่างเปิดเผย ซึ่งท่าน
 ทั้งหลายได้เห็นอยู่แล้ว อันเป็นการแสดงน้ำใจท่านเชษฐบุรุษ
 ที่มีต่อรัฐบุรุษอาวุโสอยู่ในคราวนั้น ท่านแสดงออกด้วย
 ความจริงใจ อันไม่กลัวอันตรายใดๆ อันจะเกิดขึ้นแก่ท่าน
 และเมื่อภายหลังได้กลับมา เพราะว่าความจริงนี่ความจริง
 ไม่พ่น ความบริสุทธิ์ยังคงมีอยู่ ธรรมะยังมีอยู่ ท่านก็ได้เดิน
 ทางกลับมารับใช้ประเทศชาติต่อไป และก็ได้เป็นรัฐมนตรี
 ท่านเป็นแต่เพียงรัฐมนตรีลอยเท่านั้นเอง ไม่ได้ว่าการ
 กระทรวงใด แต่ท่านเชษฐบุรุษต้องการให้ว่าการกระทรวง
 มหาดไทย เพราะเห็นว่าเป็นกระทรวงใหญ่ เป็นกระทรวงที่
 สำคัญ เป็นงานที่จะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง พัฒนา
 ระบบราชการเพื่อให้ทันสมัยให้ก้าวหน้าต่อไป

แต่ท่านรัฐบุรุษอาวุโสท่านมีนิสัยอ่อนน้อมถ่อมตัว
 ท่านบอกว่ากระทรวงมหาดไทยเป็นกระทรวงใหญ่ อย่าให้
 ผมไปว่าการเลย แต่ถ้าจะมีกิจธุระอันใดที่จะให้กระผมทำ

โดยไม่ต้องเป็นรัฐมนตรีก็ได้ ท่านยินดีจะทำให้ทุกสิ่งทุก
 ประการ อันนี้เป็นเครื่องแสดงน้ำใจว่า ท่านไม่ใช่เป็นคนปิด
 ทองที่หน้าตักพระ แต่ว่าปิดทองหลังพระ ปิดทองไม่ให้ใครรู้
 ใครเห็นว่าท่านปิดทองไว้ที่หลังพระเป็นนิสัยของท่านอย่างนั้น
 เป็นการแสดงให้เห็นว่าไม่ได้มกัใหญ่ใฝ่สูงในอำนาจ แต่มี
 ความมกัใหญ่ใฝ่สูงในการที่จะปฏิบัติงาน อันจะเป็น
 ประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมืองเป็นส่วนใหญ่ตำแหน่งไม่สำคัญ
 อยู่ทำงานที่ตัวจะพึงกระทำได้แก่ชาติแก่บ้านเมืองเท่านั้น
 อันนี้เป็นเรื่องที่น่าคิดในเรื่องคุณงามความดีของท่านรัฐบุรุษ
 อวูโส จากนั้นท่านเซษฐบุรุษ พระยาพหลฯ ก็ไม่ได้เคี้ยวขี้มู
 อะไร ให้ท่านทำงานตามชอบใจ แต่ว่าผลที่สุดก็ต้องเป็น
 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เมื่อเป็นรัฐมนตรี
 มหาดไทย ท่านก็พบว่ามันมีปัญหา มีอุปสรรค คือข้าราชการ
 ในกระทรวงนั้นยังนิยมระบบเก่าๆ หัวคิดยังไม่เปลี่ยนแปลง
 ยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร จึงต้องมีการปรับปรุงอะไรกัน
 เป็นการใหญ่ เพื่อให้สิ่งทั้งหลายเป็นที่เรียบร้อยด้วยดี ท่าน
 เคารพในเหตุผล เคารพคนผู้ปฏิบัติงาน

อ่านหนังสือประวัติของท่านปรีดีเล่มหนึ่งพบว่า
 ท่านรัฐมนตรีกลาโหมเห็นด้วยในการที่จะทำว่า เมือง
 ชายแดนควรจะให้ทหารเป็นผู้ว่าราชการทั้งหมด แต่ที่ท่าน
 รัฐมนตรีมหาดไทยไม่เห็นด้วยในการที่จะทำเช่นนั้น เพราะ

ท่านเห็นว่าทหารนั้นมีความรู้จริง มีความสามารถจริง แต่
 มันคนละด้าน ผู้มีความสามารถในด้านยุทธวิธี มีความ
 สามารถในการที่จะรบกับข้าศึกเพื่อป้องกันประเทศชาติ
 แต่จะให้ไปเป็นนักปกครองโดยไม่มีความรู้ในด้านรัฐศาสตร์
 นั้นเห็นว่าจะเป็นการไม่สมควร แล้วอีกประการหนึ่งจะ
 เป็นการตัดทอนกำลังใจของข้าราชการในกระทรวงมหาดไทย
 ซึ่งทำงานมาตั้งแต่เป็นปลัด ทุกคนก็อยากเป็นผู้ว่าราชการ
 กันทั้งนั้น ถ้าเราเอาคนอื่นเข้าไปแทรกอย่างนั้นก็เกิดความ
 ความน้อยเนื้อต่ำใจไม่เป็นอันทำงาน ท่านก็ตอบไปว่า
 เป็นการไม่สมควรที่จะทำเช่นนั้น รัฐมนตรีกลาโหมก็คงไม่
 พอกพอใจเท่าใดนัก ในคำตอบเหล่านั้น อันนี้คือรากฐาน
 แห่งปัญหาที่จะเกิดขึ้นในกาลต่อมา

ในระหว่างคณะราษฎรทั้งหลายซึ่งได้ร่วมแรง
 ร่วมใจในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ว่าภายหลังมี
 อุดมการณ์ที่เปลี่ยนไป อุดมการณ์ของคนเรานั้นแม้ว่าตั้งต้น
 ไว้ดีแต่เปลี่ยนแปลงไปได้เพราะเรื่องอะไร เรื่องความเป็นใหญ่
 เรื่องลาภสักการะ เรื่องพรรคเรื่องพวกอะไรต่างๆ นี้ เป็น
 ตัวการสำคัญที่จะทำให้ลายอุดมการณ์ให้หมดสิ้นไป แต่ว่าตัว
 ท่านรัฐบุรุษอาวุโสท่านไม่ได้เปลี่ยนอุดมการณ์ของท่าน
 ท่านยังมีความคิดแน่วแน่ที่จะทำสิ่งทั้งหลายเพื่อประโยชน์
 แก่ชาติแก่บ้านเมืองต่อไป ไม่ว่าจะเข้าไปจัดการงานใน

กระทรวงใด ก็ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกิจการใน กระทรวงนั้น อยู่มาหาตไทยก็ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเช่น การ ขยายอำนาจ มีการตั้งเทศบาลท้องถิ่นเพื่อให้คนรู้จัก ปกครองท้องถิ่น รู้จักใช้สิทธิ์ใช้เสียงกัน ระบบเทศบาลจึงได้ เกิดขึ้นในประเทศไทย ด้วยอาศัยสมองของท่านรัฐมนตรี มหาตไทยคนหนุ่ม ที่มีความคิดก้าวหน้า ท่านทำอย่าง นั้นแล้วก็เอาใจใส่ในราชการงานเมือง ไปเที่ยวตรวจตราห้อง ที่ดูแล แล้วก็เอาใจใส่ข้าราชการคนไหนปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีความคิดริเริ่ม มีความคิดสร้างสรรค์ ก็ยกย่องเชิดชูให้ได้ เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ขึ้นไป เพื่อจะให้ปฏิบัติงานให้เป็นที่กว้าง ขวางต่อไป อันนี้เป็นคุณธรรมที่มีอยู่ในน้ำใจของท่าน

แล้วก็เมื่อไปอยู่กระทรวงต่างประเทศก็ได้คิดในการ ที่จะเปลี่ยนแปลงสัญญาราชไมตรี ที่เราทำไว้เหมือนกับถูก มัดมือชกจากฝรั่ง ที่มาแสวงหาผลประโยชน์ทางเอเชียในสมัยนั้น เป็นสัญญาที่ไม่ถูกต้อง เพราะเราเสียเปรียบมาก ก็ไปพูดทำ ความเข้าใจกับชาติเหล่านั้นเพื่อแก้ไขสัญญา ได้เสนอเรื่องนี้ ต่อคณะรัฐบาล คณะรัฐบาลก็อนุমัติให้ท่านไป ความจริง เขาก็อยากให้ไปต่างประเทศอยู่แล้ว เพราะอยู่ในเมืองไทย มันเป็นเรื่องอะไรขวางคอคนบางพวกบางคนอยู่ ก็อยากให้ไปซะ แต่ที่ท่านไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขของชาติไทยอีก เหมือนกัน แล้วในการไปก็เรียกว่าเสียสละอยู่สักหน่อยไม่รู้ว่

จะไปทำได้สำเร็จหรือเปล่า เพราะชาวตะวันตกยังหวงอำนาจ
ยังหวงประโยชน์กันอยู่ทั้งนั้น แต่ต้องใช้ความพยายามเต็มที่
ที่จะเพื่อให้ได้สิ่งที่เราต้องการ ท่านก็เดินทางไปกรุงปารีส
ไปประเทศอิตาลี ไปประเทศต่างๆ ในยุโรป ที่มีความ
สัมพันธ์ไมตรีกับประเทศไทย แล้วก็ได้ผลประโยชน์จาก
การไปในคราวนั้น เขาลดหย่อนข้อสัญญา ผ่อนคลายลงไป
ให้เราได้อะไรพอสมควรแก่ฐานะขึ้นมาบ้าง อันนี้คืองานที่มี
การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในกระทรวงนั้นๆ แล้วยังมีงานอื่น
อีก

นอกจากนั้นเช่นมาอยู่กระทรวงการคลัง ก็เห็นว่า
เรากู้เงินเขา เราเสียดอกเบี้ยเขาแพงเกินไป ควรจะมีการ
เปลี่ยนแปลงเรื่องดอกเบี้ยก็ต้องเดินทางไปต่างประเทศ
เพื่อไปพูดจาให้ดอกเบี้ยมันน้อยลงไปซักหน่อย เพราะว่าคน
ยืมเงินเขาดอกเบี้ยแพงๆ นี่มันก็ลำบาก จะเดือดร้อนกว่านาย
ท่านก็พยายามไปพูดจาหว่านล้อมประเทศนั้นประเทศนี้ ที่
เป็นเจ้าของของพวกเขาทั้งหลาย ผลที่สุดก็ได้เปลี่ยนอัตรา
ดอกเบี้ย อาตมาจำได้เคยอ่านหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้น แล้ว
หนังสือพิมพ์เขาเขียนว่า ดอกเบี้ยที่ได้ลดลงนั้น ท่านปรีดี
พนมยงค์ทำงานอีก ๓ ชาติก็ไม่สามารถจะมีเงินได้เท่านั้น
อันนี้เรียกว่าท่านทำงานเพื่อประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมือง
เราทั้งหลายที่เกิดมาในรุ่นหลังที่ได้มาประชุมอยู่ต่อหน้า

สรีระร่างกายอันไร้วิญญาณของท่านในหีบใบนี้ เราอาจจะไม่รู้ในเรื่องทุกสิ่งทุกประการที่ผ่านมาในชาติบ้านเมืองของเราว่า ท่านผู้นี้ได้เสียดชีวิตขนาดไหน เสียดสละอย่างไร เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ประชาชนโดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ให้เรานึกเปรียบเทียบว่า คนที่เข้าไปเป็นใหญ่เป็นโตในบ้านเมืองส่วนมาก เขาจะอยู่ในฐานะมั่นคง มีความร่ำรวยด้วยทรัพย์สินเงินทองกันทั้งนั้น แต่ว่าผู้ต้นคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองใช้สมองใช้สติปัญญา ปฏิบัติงานให้แก่ประเทศชาติ ให้มาเกือบ ๒๐ ปีที่ติดต่อกันนั้น ท่านไม่ได้มีทรัพย์สินสมบัติอะไรติดเนื้อติดตัว ที่อยู่ปารีสนี้ก็ได้อยู่บ้านไม่ใหญ่ไม่โตอะไร คนบางคนอาจคิดว่าท่านไปสบายอยู่กรุงปารีส

ความจริงท่านไม่ได้มีความสบายทางจิตใจ ร่างกายไม่ค่อยมีโรคภัยเบียดเบียนหรอก แต่ว่าทางใจนั้นท่านไม่สู้จะสบายเท่าไร เพราะว่าท่านฟังข่าวบ้านเมืองอยู่เสมอ รู้ว่าสภาพเมืองไทยเป็นอย่างไร ท่านก็มีความเป็นห่วงกังวล แต่ว่าท่านก็ไม่มีโอกาสมารับใช้ประเทศชาติบ้านเมืองของเรา เมืองไทยนี้พูดไปแล้วมันก็อากัปกฏอยู่อย่างหนึ่ง คนดีๆ ที่จะพอมีปัญญาใช้สติปัญญานั้นเพื่อพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าได้ แต่ไม่มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติได้ อย่างนี้เรียกว่าพูดตามภาษาพวกหมอดูเขาว่า ดาวเมืองมันไม่ค่อย

จะดีนะ ไ้วันที่วางศิลาฤกษ์ปักเสาหลักเมืองคงไม่ค่อยจะดีเท่าใด บ้านเมืองจึงอาภัพคนดี คนดีไม่มีโอกาสจะรับใช้ประเทศชาติบ้านเมือง ถ้าสมมติว่าบุคคลผู้นี้ได้ทำงานติดต่อกันตลอดมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งท่านปลดเกษียณอายุราชการออกไป เมืองไทยคงจะต้องก้าวหน้ากว่านี้ในด้านเศรษฐกิจ ในด้านการคลัง และในด้านการศึกษา หลายแง่หลายมุมคงจะเปลี่ยนแปลงตามแนวความคิดของท่านผู้นี้ เพราะว่าท่านผู้นี้ใช้เวลา ใช้ความรู้ เพื่อคิดเพื่อค้ำอยู่ตลอดเวลา คั้นคว้าตำรับตำรา ศึกษาเหตุการณ์ในต่างประเทศ เพื่อจะเอามาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองของเราอยู่ตลอดเวลา

แต่ท่านไม่มีโอกาสจะทำได้ ต้องระเห่ร่อนออกจากบ้านจากเมือง ต้องไปอยู่ต่างประเทศ เช่น ไปอยู่เมืองจีน ๒๑ ปี ไม่ใช่เวลาเล็กน้อย แต่คุณธรรมความรู้ความสามารถสติปัญญาที่มีอยู่นั้น ไม่มีโอกาสได้รับใช้สนองคุณประเทศชาติบ้านเกิดเมืองมารดร อันนี้เป็นเรื่องที่เรารู้หลายสลดใจในเรื่องนี้อยู่ แต่ว่าจะอย่างไรได้ เหตุการณ์นี้มันผ่านไปแล้ว และในที่สุดท่านก็มาอยู่กรุงปารีส เมื่อท่านมาอยู่กรุงปารีส ท่านก็ทวงสิทธิ์บางประการ เช่น เงินบำนาญที่ท่านพึงจะมีพึงจะได้ในฐานะเป็นรัฐบุรุษอาวุโส ผู้ทำราชการบ้านเมืองเป็นประโยชน์แก่ชาติมานาน แต่ว่ารัฐบาลในสมัย

นั่นก็ไม่ให้บ้านาญแก่ท่าน ท่านจะต้องขอความยุติธรรมต่อศาล แล้วผลในที่สุดศาลก็ตัดสินว่ามีสิทธิ์ควรจะได้ รัฐบาลควรจะจ่ายเงินบ้านาญให้แก่บุคคลผู้นี้ แล้วก็ได้เบิกย้อนหลังเงินที่พอจะซื้อบ้านเป็นรังนอนอยู่ในกรุงปารีสซึ่งไม่ใหญ่โตมโหฬารอะไร ถ้าเปรียบเทียบกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ในต่างประเทศในสมัยปัจจุบันนี้ เขามีบ้านใหญ่ๆ โตๆ ราคาแพงๆ กันทั้งนั้น แต่ว่าบ้านของท่านไม่ใหญ่โตอะไรเล็กน้อยพออยู่ได้ แล้วท่านก็อยู่อย่างผู้มักน้อยสันโดษ และศึกษาค้นคว้าอยู่ตลอดเวลา

เมื่อปี ๒๕๒๒ อาตมาได้เดินทางผ่านกรุงปารีส ก็ในใจก็คิดถึงอยู่ อยากจะไปเยี่ยมเยียนให้ถึงสำนักหลักแหล่งของท่าน แต่ก็ไม่รู้ว่าท่านอยู่ตรงไหน ก็พอดีมีนักศึกษาชายหญิง ๒ คนมาเยี่ยมอาตมา อาตมาก็ถามว่าท่านปรีดีของเราอยู่ที่ไหนในกรุงปารีส หลวงพ่ออยากจะไปเยี่ยม พวกเรารู้จักบ้างไหม หนูผู้หญิงคนหนึ่งเขาบอกว่า หนูรู้จัก หนูรู้หมายเลขโทรศัพท์ท่าน แต่หนูจะโทร. ไปเรียนท่านเอง แล้วเขาก็โทรศัพท์ไปบอกท่าน รุ่งขึ้นท่านก็มารับอาตมาที่โรงแรม ๔ โมงเช้า มารับไปที่บ้าน แล้วก็ไปสนทนาเรื่องอะไรๆ ต่างๆ บางเรื่องบางประการจนเวลาฉันเพล ฉันเพลเสร็จแล้วก็สนทนากันต่อ ไปจนกระทั่ง ๔ โมงเย็น จึงให้คนเอารถไปส่งที่โรงแรมที่พัก วันนั้นเป็นวันที่มีการรู้ข่าวเรื่องการ

เลือกตั้งในประเทศไทย เพราะว่าทางกรุงเทพฯ โทรศัพทไป ท่านก็ว่าท่านผู้หญิงไปรับโทรศัพท์ ท่านก็ว่าวันนี้เป็นวันที่มี นัดหมายโทรศัพท์จากกรุงเทพฯ คืออาทิตย์หนึ่งก็โทรศัพท์ กันครั้งหนึ่ง เพื่อส่งข่าวคราวในบ้านในเมือง แล้วก็ได้รู้ข่าว ว่า ผลการเลือกตั้งในประเทศไทยเป็นอย่างไร มีนักศึกษาคนหนึ่ง อยู่คนหนึ่ง ท่านก็บอกว่าคุณจะต้องศึกษา ต้องหาข้อมูลว่า ทำไมพรรคประชาธิปัตย์จึงพ่ายแพ้ยับยั้งอย่างนี้ มันเรื่อง อะไรเป็นที่น่าสนใจ น่าสนใจเพราะว่าพรรคนี้ครองความ เป็นใหญ่ในกรุงเทพฯ มานานแล้ว แต่ทำไมไปแพ้เขานี้เป็น เรื่องอะไร น่าศึกษาหาความรู้ความเข้าใจ ท่านพูดกับเด็ก อย่างนั้น

อาตมาก็นึกในใจว่า ท่านเป็นผู้คิดถึงบ้านถึงเมือง ตลอดเวลา แล้วก็สนทนากันหลายเรื่อง แม้เรื่องทางศาสนา ท่านก็สนทนาเหมือนกัน จะเล่าให้ฟังหน่อย คือ ท่านบอกว่า กิจการคณะสงฆ์ท่านว่าเป็นอย่างไร อาตมาก็บอกว่าเหมือน เดิม ไม่ค่อยจะมีอะไรก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก เพราะ ว่าพระมหาเถระท่านเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ อายุมากๆ แล้วทั้งนั้น งานการอะไรก็เป็นไปตามเรื่องตามราว ท่านก็บอกว่า ผม วางแผนให้แล้วด้วยการออกกฎหมายพระราชบัญญัติปี ๒๔๘๔ ตัวเลขไม่แน่นอน แต่ดูมันรavnัน ก็ให้มีสังฆสภา ให้มีสังฆมนตรี บอกว่าให้มีสังฆสภานี้ไม่ใช่เพื่ออะไร เพื่อ

ให้พระหนุ่มได้มีโอกาสทำงาน เพราะได้เอามาร่วมชุมนุมกัน ได้ปรึกษาหารือกัน ในการที่จะจัดการอะไรๆ ให้มันก้าวหน้า คนแก่ที่เป็นพระมหาเถระจะเป็นแต่เพียงที่ปรึกษา เป็นผู้ ที่วินิจฉัยว่า อะไรควร อะไรไม่ควร คนหนุ่มจะได้มีโอกาส รับใช้พระศาสนา เพราะคนหนุ่มที่เรียนสูงๆ เรียนเปรียญ ๙ ประโยค เป็นบัณฑิต เป็นอะไรถ้าจบแล้วไม่มีงานทำ ท่านหนึ่ง เฉยๆ ถ้าท่านหนึ่งเฉยๆ กิเลสก็จะเฟื่องฟู ผลที่สุดก็ลาสิกขา ไปทำงานตามบริษัท ห้างร้าน ทำงานราชการกันหมด พระ ศาสนาก็ขาดคนขาดกำลังพระในเรื่องที่จะปฏิบัติงานพระ ศาสนา ผมมองเห็นว่ามันจะไปไม่รอด จึงได้ออกกฎหมาย ใหม่ พระราชบัญญัติสงฆ์ให้เป็นอย่างนั้น แต่ทีหลังเขามา ยุบของผมซะนี้มันน่าเสียดาย ท่านก็บอกมาว่าท่านเจ้าคุณ ลองไปหาวิธีที่จะกู้มันขึ้นใหม่ อาตมาบอกว่า อาตมาทำ ไม่ได้ อาตมามีหน้าที่เพียงสั่งสอนคนอย่างเดียว เรื่องการ ปกครองคณะสงฆ์อาตมาไม่เกี่ยวข้อง ท่านบอกให้ไปหาวิธี พุดจาให้คนเกิดความรู้ความเข้าใจ ให้พระตื่นตัว เพื่อจะ ให้ ร่วมใจร่วมแรงกันปฏิบัติงานให้เป็นประโยชน์ขึ้น อันนี้เป็น ข้อเสนอที่ได้พูดกับท่านเมื่อปีโน้น ๒๕๒๒ แล้วอาตมาก็ จากท่านมา แต่เมื่อรู้ว่าใครจะไปก็อุตส่าห์ฝากหนังสือธรรมะ ของท่านพุทธทาสให้บ้าง ของอาตมาเองบ้าง ส่งไปให้ท่านได้ อ่านเสมอมา

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา โดยเฉพาะคุณฉลบลชลัยย์
 พลังกูร นี่แกไปทุกปี เวลาไปก็มักจะแวะไปที่วัดบอกว่
 ดิฉันจะไปเยี่ยมท่านที่ปารีส ท่านมีอะไรจะฝากไปไหม
 อาตมาก็ได้ฝากไปทุกครั้งทุกคราว ได้มีความสัมพันธ์ทาง
 จิตใจในรูปอย่างนี้ ใ้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นมันเนื่องมา
 จากครั้งหนึ่ง จะเล่าให้ฟังสักหน่อยว่ามันเป็นมาอย่างไร คือ
 เมื่อสมัยท่านเป็นผู้สำเร็จราชการฯ งานมันก็น้อยไม่รู้จะทำ
 อะไร แต่ความจริงท่านก็คิดตลอดเวลา โดยเฉพาะในสงคราม
 มหาเอเซีย ในฐานะที่เป็นผู้สำเร็จราชการ ท่านก็เป็นเสรีไทย
 ติดต่อกับต่างประเทศตลอดเวลา แต่ตอนนั้นยังไม่เกิด
 สงครามท่านก็ยังมีเวลาว่าง ได้ส่งคุณวุฒิ สุวรรณรัตน์ ผู้
 แทนราษฎรจังหวัดสุราษฎร์ธานี ให้บอกนิมนต์ท่านเจ้าคุณ
 พุทธทาสมาให้ผมสักหน่อย ใ้ผมจะไปมันก็ไม่สะดวก ให้
 ท่านมาดีกว่า มาคุยกันซักหน่อย แล้วท่านเจ้าคุณไปคุยกันตั้ง
 ๓ วัน คุยกันตั้งแต่บ่ายโมงถึง ๔-๕ ทุ่ม ๓ วันติดต่อกัน ๓
 วัน คุยกันยาวเหลือเกิน ท่านมีความดำริเลื่อมใสในงาน
 ท่านพุทธทาส อยากจะทำยูธยาให้เป็นเหมือนไชยาสักแห่ง
 หนึ่ง แล้วท่านก็ให้ท่านเจ้าคุณไปดูวัดพนมยงค์ เป็นวัดที่
 ใกล้บ้านผม ไม่ใช่ตระกูลผมสร้างหรอก แต่ว่าบิดามารดา
 ไปสร้างบ้านอยู่ตรงนั้น นามสกุลก็ไปตรงกับชื่อวัดเขา ใ้
 ที่ไปตรงกันเพราะว่าเวลาตั้งนามสกุลนี้ ท่านเจ้าคุณเจ้า

อวาตวัดหน้าพระเมรุว่าอยู่หน้าวัดพนมยงค์นั้นแหละ เอา
นามสกุลพนมยงค์ก็แล้วกัน เลยตระกูลก็ติดตามอย่างนั้น ก็
เกิดสัมพันธ์กับวัดนั้นขึ้นมา ท่านก็เลยคิดจะบำรุงวัดนั้นให้
มีสภาพแบบในไซยา ท่านเจ้าคุณก็ไปดูแล้วก็พาสถาปนิก
ไปด้วย วางแผนเขียนไว้เรียบร้อยแล้ว จะปลูกต้นไม้
อย่างไรให้เรียบร้อย

ปัญหานั้นเกิดว่า แล้วจะเอาพระที่ไหนไปอยู่ ท่าน
บอกว่ามีพระ อาตมาจะเอาพระมาให้ แล้วก็มาดูวัด
สามพระยาตอนนั้น ท่านเจ้าคุณก็ส่งให้มาพบที่วัดที่ท่านพัก
แล้วก็จะไปคุยกับท่านปริัติ ก็เลยไปกับท่าน นั่งคุยกันตั้งแต่
ดึกที่กล่าวไป ตั้งแต่ ๙ โมงเรื่อยไป คุยตั้งนาน ท่านก็กล่าว
ว่ามีความรู้ขนาดไหนพระองค์นี้ บอกว่าความรู้ ๔ ประโยค
ท่านก็ยิ้มๆ ไม่รู้ว่ามันความรู้น้อยไปหรืออย่างไร ท่านก็ยิ้มๆ
ของท่าน แต่ว่าอาตมามี ๔ ท่านเจ้าคุณพุทธทาสมี ๓ เท่านั้น
เอง แต่ว่าพระที่จะเป็นเปรียญ ๓ นี้ ทำมากกว่า คั้นคว่ำ
มากกว่าเปรียญ ๔ ประโยคทำงานคั้นคว่ำกัน อาตมาก็เลย
ว่าจะไปดูให้ แต่ว่าเกิดการเปลี่ยนแปลง คือญี่ปุ่นบุก
ประเทศไทย และต่อมาเกิดรัฐประหารในการนี้ไม่สำเร็จตาม
ความปรารถนา แต่ว่าชื่อท่านปัญญาหนันทะก็อยู่ในใจของ
ท่านแล้ว

ฉะนั้นเวลาทำอะไรเช่นว่า ทำบุญอายุในกรุงเทพฯ

ท่านก็นิมนต์ไปบ้าน ซึ่งอาตมาก็ติดเข้าไปด้วยเหมือนกัน
 ติดนิมนต์ไป แต่บางองค์แม้จะติดนิมนต์ ก็ไม่กล้ามาไม่กล้า
 ไปในงานบุญนั้น เพราะกลัวเหตุอะไรๆ ขึ้นมา อาตมานั้น
 ไม่เป็นไร เรามั่นใจสุจริต ไม่คิดร้ายต่อบ้านเมือง เขานิมนต์
 ไปรับไทยทาน (ไทย-ยะ-ทาน) ไปสวดมนต์ก็ไปตามหน้าที่
 มีอะไรจะแสดงออกก็แสดงออกได้ เพราะโดยน้ำใจนั้น
 อาตมาเชื่อว่าท่านผู้นี้บริสุทธิ์ร้อยเปอร์เซ็นต์ ไม่มีอะไรที่
 เศร้าหมอง ไม่มีอะไรเสียหาย เป็นผู้ที่มีความรักชาติจริงๆ
 เสียสละจริงๆ เพื่อชาติเพื่อบ้านเมืองของเรา เพราะงั้นคนจึง
 มีความรัก มีความเคารพ โดยเฉพาะพวกเราที่ในธรรมศาสตร์
 อาตมาพูดไปในแนวอย่างนั้น ในวันนั้นเมื่อพูดสมควรแล้ว
 เขาก็บังสกุล เอ้อ ทำการวางดอกไม้ ก็พูดแทนมหาวิทยาลัย
 ธรรมศาสตร์ และรองอธิการบดีซึ่งอะไรจำไม่ได้ นำดอกไม้
 จันทน์ไปช่อใหญ่มอบให้อาตมา อาตมาก็ไปวางเป็นคนแรก
 วางเสร็จแล้วท่านพูดคนอื่นๆ ขึ้นวางต่อไป แต่ว่าก่อนที่จะ
 วางดอกไม้จันทน์นั้น อาตมาได้บอกสมาคมที่ประชุมว่า ขอ
 ให้เราลุกขึ้นยืน ทำความสลดใจไว้อาลัยแก่ท่านรัฐบุรุษอาวุโส
 ๑ นาที ทุกคนก็ยืนสงบนิ่ง เป็นภาพประทับใจขณะนั้น
 เป็นเรื่องประทับใจ เขาก็ได้ถ่ายวิดีโอเทปเอาไว้เหมือนกัน
 แต่ไม่ได้นำมาแสดงในวันนี้ อยู่ที่ปารีสนั้นแหละ ต้องติดต่อกับ
 กับท่านผู้หญิงในเรื่องนี้ เอามาฉายดูกันก็ได้

เสร็จแล้วก็อัญเชิญศพลงไปยังข้างล่างเพื่อเอาเข้าเตาเผา
 ได้ทราบที่ท่านพูดไว้ก่อนจะถึงแก่กรรม คือพูดบ่อยๆ ว่า
 ถ้าฉันตายแล้วอย่าไปยุ่งอะไรมาก ให้เผาไว้เป็นขี้เถ้าหมดไป
 เลย ให้เป็นขี้เถ้าแล้วไอ้ขี้เถ้าก็เอาไปโปรยลงในน้ำซะก็หมด
 เรื่องไป อย่าเอาไปเที่ยวบรรจุไว้วัดนั้นวัดนี้ให้เป็นที่วุ่นวาย
 นี่เป็นความคิดของท่าน ไม่อยากจะให้กระดูกไปเที่ยวใส่
 นั้นใส่นี้ ไว้วัดนั้นวัดนี้ ท่านไม่นิยมชมชอบในเรื่องอย่างนั้น
 ให้เอาไปทิ้งน้ำซะไปลอยน้ำตามความนิยมของคนบางประเทศ
 ท่านคิดอย่างนั้น แต่ว่าแม้จะเอาขี้เถ้าไปทิ้งลอยในน้ำ แต่ว่า
 ความดีที่ท่านได้กระทำไว้แก่ชาติบ้านเมืองนั้นลอยไม่ได้
 ไม่มีใครจะนำเอาความดีของท่านไปลอยในกระแสน้ำสาย
 ไหลในประเทศไทยได้ ไม่มีใครจะทิ้งความงามความดีของ
 ท่านได้ ผู้ใดที่เคยรู้จักมักคุ้นเคย เห็นกิริยาอาการ เห็น
 ความคิดความอ่านของบุคคลผู้นี้มากเท่าอาตมาก็คงจะนึกว่า
 สิ่งที่ท่านทำไว้มันเหลือหลายเป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมือง
 โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งชื่อสมัยแรกว่า
 วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มีการเมืองด้วยนะ เพราะ
 ต้องการสอนคนให้รู้จักการเมือง รู้จักปฏิบัติตนต่อบ้าน
 เมืองในทางที่ถูกที่ชอบ

อาตมาเคยมาแสดงปาฐกถาสัมัยที่ยังไม่มีห้อง
 ประชุมนี้ แสดงบนตึกที่มียอด (โดม) บอกว่ามหาวิทยาลัยนี้

มีชื่อว่า วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยนี้เป็นบุคคลที่สนใจธรรมะ จึงเอาธรรมะขึ้นหน้าแล้วเอาการเมืองไว้ข้างหลัง แสดงว่าคนจะเป็นนักการเมืองต้องมีคุณธรรม มีความรู้ มีความสามารถ คุณธรรมนักการเมืองที่สำคัญก็คือว่า ต้องเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ประเทศชาติ เราเข้าไปรับอาสารับใช้ประเทศชาติเพื่อจัดการบ้านเมืองให้เจริญให้ก้าวหน้า เราก็ไม่ควรจะหวังอะไรตอบแทน นอกจากว่ามันเกิดเองตามธรรมชาติ เพราะทำสิ่งใดก็ได้สิ่งนั้น มันเป็นเรื่องธรรมชาติ แต่ว่าโดยน้ำใจนั้นเราเข้าไปเพื่อให้ ไม่ได้เข้าไปเพื่อจะเอา เพราะเราเรียนธรรมะควบคู่กันกับการเมือง ชื่อของธรรมศาสตร์นั้นจึงมีชื่อว่ามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง แต่ต่อมานั้นคำว่าการเมืองนั้นตัดออกไปอย่างกับว่า ตัดสิทธิของคนไม่ให้เล่นการเมืองอย่างนั้นแหละ แล้วคนเขาก็เล่นการเมืองกันไม่เป็นระเบียบ เพราะไม่มีระบอบที่ได้ศึกษามาอย่างเรียบร้อย มันก็วุ่นวานสับสนกัน ความจริงควรจะมีความนั้นไว้ด้วยตามที่ท่านได้ตั้งไว้ และเมื่อท่านเป็นผู้ประกาศการณ์คนแรกท่านก็ไม่ได้รับเงินเดือนอะไร เงินเดือนที่จะได้จะมาจากการเป็นผู้ประกาศการณ์นั้นท่านไม่ได้เอา ท่านได้มอบให้แก่มหาวิทยาลัยเพื่อเอาไปจ่ายอะไรๆ ต่อไป แต่ท่านเป็นแล้วท่านไม่ได้รับผลตอบแทน อันนี้คือน้ำใจแห่งการ

เสียดสละเพื่อความสุขแก่ชาติแก่บ้านเมือง ซึ่งเราหาคนอย่าง
นี้ได้ยาก เรียบการปกครองอย่างนี้มา ๕๐ ปีแล้ว หาคน
อย่างนี้ได้ก็คน ท่านทั้งหลายลองคิดดูเถอะว่ามีเพียงคน
เดียวเท่าที่เรารู้จัก ก็มีอยู่เพียงหนึ่งเท่านั้น นอกนั้นก็ไม่ได้
มีน้ำใจถึงขนาดอย่างนี้หรอก อันนี้แหละที่เราทั้งหลายควร
จะได้ระลึกถึง ควรจะได้ถ่ายทอดวิญญาณของท่าน

วันนี้เราได้มาประชุมกันที่มหาวิทยาลัยนี้เพื่อระลึก
ถึงวันก่อตั้ง การก่อตั้งเราก็ระลึกถึงบุคคลผู้ นั้น และเมื่อ
นึกถึงบุคคลผู้ นั้นเราก็นึกว่าท่านมีคุณธรรมอย่างไร มีความ
งามความดีอย่างไร เราอย่าให้คุณธรรมนั้นสูญหายไป ให้
สูญไปแต่เพียงร่างกายอันเป็นวัตถุ แต่ว่าคุณธรรมความ
งามความดีทั้งหลายนั้น เราจะไม่ให้สูญหายไปไหน แต่จะให้
อยู่ในจิตใจของเราต่อไป เราทั้งหลายที่เป็นครู เป็นอาจารย์
เป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัยนี้ ควรจะได้ช่วยกันถ่ายทอด
เจตนารมณ์แห่งความเสียดสละของท่านผู้ประศาสน์การ ให้
มาสถิตย์มั่นอยู่ในจิตใจของพวกเราทั้งหลาย ถ้าเราทั้งหลาย
เกิดมาชาติหนึ่งอยู่ในโลกคงไม่นานเท่าใด เราก็จะต้องจาก
โลกไป เราไม่มีอะไรที่แท้จริงเป็นของๆ เรา เรามาไม่ได้มี
อะไรมา เราไปก็ไม่ได้มีอะไรไป แต่ว่าเรามีหน้าที่ที่จะต้อง
ทำงานตามหน้าที่ของเราว่าทำงานแล้วมีผลเกิดขึ้น อันนั้น
เป็นผลของงาน มันเป็นเรื่องธรรมดา เราก็มีส่วนมีผลเกิดขึ้น

อันนั้นเป็นผลของงาน มันเป็นเรื่องธรรมดา เราก็มีส่วนมีผลจากการปฏิบัติงานนั้น แต่ว่าจิตใจของเรานั้นต้องมุ่งมั่นว่า เราจะรับใช้ประเทศชาติ รับใช้สังคม รับใช้เพื่อนมนุษย์ มีอะไรที่เราจะช่วยเหลือสังคม มนุษยชาติ ผู้ร่วมบ้านเกิดเมืองนอนกันให้มีความสุข ให้มีความเจริญ ได้มีความก้าวหน้าได้ เราก็ต้องช่วยกันจัดช่วยกันทำ อย่างนี้ก็เรียกว่าเราได้ถ่ายทอดวิญญาณของท่านผู้ประศาสน์การมาใส่ไว้ในจิตใจของเราทั้งหลาย วิญญาณนี้จะควรจะถ่ายทอด ใส่วิญญาณที่ไปเชิญกันสำนักต่างๆ อันเป็นวิญญาณบ้าง บอๆ ไม่ค่อยได้สาระอะไร

สมัยรัชกาลที่ ๔ ใครเชิญวิญญาณแบบนั้น ถูกโบยหลัง ๑๐๐ ที เขียนหลัง ๑๐๐ ที สมัยนั้นเจ้าทั้งหลายไม่กล้ามาทรง กลัวถูกโบยหลัง ๑๐๐ ที เดียวนี้เจ้าเยอะเยะเวลานี้เจ้าพ่อเจ้าแม่ เจ้าพี่ เจ้าน้อง เจ้าเด็กตัวน้อยๆ ก็มีแสดงว่าคนสมัยนี้โง่กว่าสมัยรัชกาลที่ ๔ คือมันในแง่ที่ไม่ใช่เรื่องอะไร เราไม่ควรจะเชิญวิญญาณแบบนั้น แต่ว่าเราควรจะเชิญวิญญาณคนเพื่อคุณธรรม ความงาม ความดีของบรรพบุรุษมาใส่ไว้ในใจของเรา เช่น คุณพ่อคุณแม่ เรา มีความงามความดีอย่างไร เชิญวิญญาณนั้นมาใส่ไว้ในใจเรา ครูอาจารย์มีวิญญาณคือความดีอย่างไร เชิญมาใส่ไว้ในใจของเรา ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรม

ศาสตร์และการเมือง ซึ่งเริ่มตั้งในสมัยนั้นหลังเปลี่ยนการปกครองได้ ๑ ปี ท่านมีคุณธรรมอย่างไร ช่วยรักษาคุณธรรมนั้นไว้ ในจิตใจของพวกเราทั้งหลาย ก็ได้ชื่อว่าท่านไม่ตายไปจากพวกเรา อันนี้เป็นเรื่องที่เราจะได้กระทำ

อีกอย่างหนึ่งที่เราจะได้กระทำได้และทราบว่าเป็นไปแล้ว แต่อาตมายังไม่เห็นรายละเอียด คือยังไม่เห็นตราสารอะไร นั่นคือมูลนิธิของท่าน ควรกระทำมูลนิธิของท่านปรีดีพนมยงค์ ควรจะได้ตั้งไว้เป็นมูลนิธิถาวร เพื่อไว้จ่ายตามวัตถุประสงค์ที่เรากรรมการทั้งหลายได้ช่วยกันจัดทำกันขึ้น ลูกศิษย์ลูกหาคนที่ได้รับประโยชน์จากระบบการปกครองประชาธิปไตย มีเงินมีทองก็ควรจะเอามาช่วยกันเสียสละบ้าง และช่วยกันบริหารให้งานมูลนิธินี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ชุมชนตามอุดมการณ์ของท่านผู้ประกาศการณ์การ ถ้าหากท่านจะทราบโดยญาณวิถีทางใดทางหนึ่งว่า คณะศิษย์ของท่านมีความรักมีความเคารพในท่าน แล้วก็ได้ปฏิบัติงานด้วยการตั้งมูลนิธิเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือตามอุดมการณ์ที่ตั้งไว้แล้วนั้นแหละ จะทำให้ท่านปลื้มอกปลื้มใจ และได้ชื่อว่าเราทั้งหลายได้บูชา เคารพ สักการะ วิญญาณของท่านโดยการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นความสุขต่อไป เมื่อทำบุญ ๕๐ วันที่วัดชลประทานรังสฤษฎ์ วันนั้นท่านพลอากาศเอก ทวี จุลทรัพย์ ท่านก็อุตส่าห์ไปเหมือนกัน ไป

แล้วท่านก็เซ็นเช็คให้ ๕ หมื่นบาทวันนั้น เข้าร่วมเป็นมูลนิธิ คุณไสว สุทธิพิทักษ์รับเอาไปแล้ว วันนี้นำรีเปลาไม่ทราบ คุณไสว สุทธิพิทักษ์มารับเอาไป ๕ หมื่น แล้วก็ยังมีคนอื่น เยอะแยะที่มีเงินมีทองมากมาย เช่น คุณบุญชู โรจนเสถียร เป็นต้น เงินเยอะนี่เอามาใช้จ่ายเป็นประโยชน์ต่อไป และก็มีพรรคมีพวกมากมาย วันนั้นได้คุยกับข้าราชการคนหนึ่ง อยู่กรมอัยการ ผมกำลังมองดูว่าคณะกรรมการผู้ก่อตั้งมีความมั่นใจขนาดไหนถ้าเห็นว่ามีที่ตั้งใจจริงเป็นประโยชน์ ก็จะชักชวนพวกเพื่อนรุ่นเดียวกันให้ช่วยกันบริจาค ก็คงจะ ได้หลายหมื่นเหมือนกัน มีคนจะให้อยู่เยอะเลย ที่เขาตั้งใจ จะให้เพราะมีคนที่คุณรักท่าน เคารพท่านอยู่มากมาย แต่ไม่กล้าพูด ไม่กล้าแสดงเท่านั้นเอง เพราะกลัวว่าจะเป็นอันตราย

ในเรื่องที่เขาหาว่าท่านนี้เป็นคนคอมมิวนิสต์เป็นอะไรไป ความจริงไม่ได้เป็นอย่างนั้น ท่านมีความรักประเทศชาติ มีความเคารพสถาบันพระมหากษัตริย์ แน่นแฟ้นมั่นคง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่เพราะอำนาจแห่ง ความริษยาแข่งดีกันในระหว่างมนุษย์นี้เอง ทำให้คนดีไม่มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติบ้านเมือง อันนี้เป็นสิ่งที่เราต้องรู้ และเราต้องช่วยกันทำลายกิเลสทั้งหลายที่มันจะเกิดขึ้น ครอบงวนจิตใจของเรา อย่าให้มีโอกาสผุดขึ้นมาในใจ ให้ในใจของเราเต็มไปด้วยความคิดที่จะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์

แก่ผู้อื่นทุกวันทุกเวลา ตื่นเช้าก็ตั้งจิตอธิษฐานว่า วันนี้ขอ
ให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติ ขอให้ข้าพเจ้าได้มี
โอกาสใช้ความรู้ความสามารถ ทริพย์สมบัติเพื่อประโยชน์
เพื่อความสุขแก่มหาชนตามฐานะที่ข้าพเจ้าจะกระทำได้ ถ้า
เราได้ชื่อว่าเราได้เดินตามรอยเท้าของท่านผู้ประกาศนการซึ่ง
เป็นที่รักที่เคารพของพวกเราทั้งหลาย นี่เป็นเรื่องที่อาตมา
ขอฝากไว้ให้ช่วยพูดกันต่อๆ ไปถึงเรื่องนี้ และก็ช่วยกันจัด
ช่วยกันทำให้เกิดความมั่นคงแก่มูลนิธิ อันจะเป็นประโยชน์
ต่อไป

ธรรมศาสตร์นี้ลูกศิษย์มากมายเหลือเกิน มีอยู่ทั่ว
บ้านทั่วเมือง ถ้าได้รู้กันก็คงจะได้ช่วยกัน ไม่ต้องอื่น ไปดู
สมาคมธรรมศาสตร์นั้นใหญ่กว่าใครๆ ทั้งหมด วันนั้น
อาตมาไปในงานไว้อาลัยคุณปาล ได้เห็นสมาคมแล้ว รู้สึก
แหม่มั่นคงจริงๆ น่าชื่นใจที่ได้เสียสละกันก่อสร้างขึ้นมา
เป็นเรื่องที่เราจะภูมิใจในสิ่งนี้เพราะคณะศิษย์ธรรมศาสตร์นั้น
มีน้ำใจเต็มไปด้วยความเสียสละเพื่อประโยชน์เพื่อความสุข
แก่ผู้อื่น วิญญูณแห่งความสามัคคี วิญญูณแห่งความรัก
ประเทศชาติบ้านเมืองของผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยนี้ และช่วย
กันสืบต่อวิญญูณนั้นให้เจริญงอกงามต่อไปตามสมควรแก่
ฐานะแห่งตน

อาตมาภาพรู้สึกมีความสบายใจมากที่ได้มีโอกาสมา

แสดงความในใจที่มีต่อบุคคลผู้นี้มาปรากฏแก่ท่านทั้งหลาย
 ที่มาประชุมกันในวันนี้ วันก่อนนี้ได้รับจดหมายบัตรสนเท่ห์
 ฉบับหนึ่ง เขียนมาจากแถวราชบุรี อะไรแถวนี้ เขียนมา
 บอกว่า ท่านรู้มั๊ยว่าท่านปริตคือใคร ทำอะไรไว้แก่พระมหา
 กษัตริย์ และทำไมท่านจึงพุดยกลงชมเซย เสียใจเหลือ
 เกินที่ไม่ได้มีโอกาสจะตอบบุคคลผู้ชี้ขลาดตาขาวคนนั้นได้
 แล้วเขียนมาไม่เซ็นชื่อ ใ้เราจะตอบอย่างไร มันไม่ได้
 ประโยชน์อะไร เขียนอย่างนั้นนะ ถ้าหากว่ารู้ชื่อก็จะตอบ
 ไปให้รู้ว่าดีอย่างไร จะได้ลอกคัดใ้ที่พุดที่กรุงปารีสส่งไป
 ให้แก่ท่าน แกจะได้รู้ว่า อ้อ มันเป็นอย่างไร มันเป็นอย่างนี้
 ใ้คนเราบางคนมันก็แย่อย่างนั้นแหละ ไม่มองหาคำดี
 ของคนอื่น มองแต่แง่ร้ายกันตลอดเวลา การมองแง่ร้าย
 ของคนอื่นเราเป็นทุกข์นะ ถ้าเรามองแง่ดี เราสบายใจ มี
 ความสุขใจ จึงขอให้เข้าใจอย่างนี้

พุดมาถึงสมควรแก่เวลา ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านั้น ขอ
 อำนาจกุศลบุญราศีที่เราทั้งหลายได้บำเพ็ญกันในวันก่อตั้ง
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นี้ ขอบุญกุศลนี้จงประสบผล
 สำเร็จแก่ท่านผู้ประกาศนการที่ได้ถึงแก่มรณกรรมไปแล้ว
 จงทุกประการด้วย และขออวยพรให้ชาวธรรมศาสตร์ทั้ง
 หลายที่ได้มาร่วมประชุมก็ดี ไม่ได้มาก็ดี จงเป็นผู้เจริญ
 งอกงามในคุณธรรม

ปาฐกถาธรรมของ
พระราชญาณมุนี*
(ปัญญาันทภิกขุ)

แสดงเมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๒๙

ณ ออนุสรณสถานปริัติ พนมยงค์

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เจริญพรญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลายที่มาประชุม
เพื่อเป็นเกียรติแก่ท่านรัฐบุรุษอาวุโส ท่านปริัติ พนมยงค์
ซึ่งได้ถึงแก่อนิจกรรมที่กรุงปารีส และได้ทำการฌาปนกิจ
สรีระร่างกายของท่านที่นั่น ในวันฌาปนกิจ อาตมาก็ได้ไป
ร่วมด้วย ด้วยความบังเอิญ เพราะได้เดินทางไปทอดผ้าป่า
ที่ประเทศอังกฤษ จึงได้มีโอกาสไปร่วมฌาปนกิจในวันนั้น
เป็นภาพที่ประทับใจที่คนไทยที่อยู่ในประเทศยุโรปทุกประเทศ
ได้มาชุมนุมกันเป็นจำนวนมากมาย ประมาณ ๔๐๐ กว่าคน

* ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพรหมมิ่งคลาจารย์

เจ้าหน้าที่ป่าช้าที่กรุงปารีส ซึ่งเป็นที่เผาศพ ต่างได้พูดขึ้นว่า ยังไม่เห็นศพใดมีคนมากมายอย่างนี้ คือฝรั่งเขาเผาศพกันไม่ค่อยมีคน แต่ที่นี่เมื่อท่านปรินิติถึงแก่กรรม คณะลูกศิษย์ มิตรญาติที่เคารพก็ได้ไปร่วมกันอย่างแข็งแรง

ท่านเอกอัครราชทูตประจำกรุงปารีส คือคุณโอวาท สุทธิวาหนฤพุดมิ ได้เอาใจใส่ช่วยเหลืออย่างแข็งแรง อาตมาเมื่อได้ไปพักที่ท่าเนียบทูตท่านก็เอื้อเฟื้อต้อนรับเป็นอย่างดี ให้รถไปเที่ยวเตร่ดูบ้านดูเมือง เวลาทำการเผาศพก็พร้อมเพรียงกันน่าชื่นใจ เผาศพเสร็จแล้วก็เก็บอัฐิธาตุไว้ที่กรุงปารีส เวลาผ่านมามี ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ปีนี้ ๒๙ ก็ได้นำกลับมาประเทศไทยตามความตั้งใจของท่าน ที่ให้นำอัฐิมาประเทศไทย แล้วก็เอาอังคารไปลอยที่ในทะเล ไม่ต้องการให้เก็บไว้ แต่ให้ไปลอยในทะเลต่อไป

เจ้าภาพคือท่านผู้หญิงก็ได้กระทำตามเจตจำนงทุกประการ ได้นำอัฐิธาตุมาถึงดอนเมือง เมื่อเวลาสัก ๖ โมง ๕๐ นาที ประชาชนผู้เคารพคิดถึงในความงามความดีของท่าน ก็ได้ไปต้อนรับกันอย่างแข็งแรง ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังมีชีวิตอยู่ อายุตั้งแต่ ๘๕-๘๖ ก็อุตสาห์ถ่อร่างม้ายืนรับกับเขาด้วย คุณหลวงธำรงฯ (หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์) เดินไม่ถนัด เข้ามาพอดี อาตมาเดินออกไปเห็นเข้าว่า โอ... คุณหลวงอุตสาห์มา (คุณหลวงบอกว่า) ผมต้องมา เพราะว่าเป็นเพื่อนร่วมทุกข์

กันมานาน อาตมาได้บอกว่ามีที่นั่ง ให้คุณหลวงนั่ง (คุณหลวงบอกว่า) ไม่ต้อง ผมยืน ท่านได้ยืนต้อนรับอยู่จนกระทั่งอัฐิธาตุออกมาขึ้นรถ ซึ่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดประดับประดาด้วยดอกไม้อย่างสวยงามเรียบร้อย อาตมาก็ออกมาขึ้นรถกลับวัดไป ความจริงอาตมาก็จะมาด้วยเมื่อตอนเช้า แต่ว่ามีกิจนิมนต์ไว้ ก็ต้องไปทำให้เขาหน่อยเสร็จแล้วก็ได้เดินทางมาหลังเพล

เมื่อวันทีวางศิลาฤกษ์สร้างอนุสรณ์หลังนี้ ก็ได้มาร่วมด้วย มาปาฐกถา มาคราวนี้ได้เห็นอนุสรณ์หลังนี้ สวยงามเรียบร้อยตามแบบโบราณ เป็นการรักษาของเก่าไว้ให้คนได้มาดูมาชม สถานที่นี้ก็จะเป็นบ้าน เป็นอนุสรณ์ เหมือนกับบ้านคนที่ทำประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมืองทั้งหลายในประเทศตะวันตก เช่นบ้านเชคสเปียร์ซึ่งเป็นบ้านเก่าๆ ไม่สวยไม่งามอะไร แต่เขาก็รักษาไว้ด้วยดี ให้คนได้ไปเที่ยวไปชม บ้านยอร์ช วอชิงตัน ที่ประเทศอเมริกา เขาก็รักษาไว้เป็นอนุสรณ์ทุกสิ่งทุกอย่างมีอยู่ในบ้านนั้นให้คนได้ไปดูไปชม

เมื่อพฤษภาคมปีก่อน อาตมาไปอเมริกาที่ชิคาโก ก็ได้ไปเยี่ยมบ้านลินคอล์นที่เมืองสปริงฟิลด์ เขาก็ทำไว้หน้าดูน่าชม ไม่ใช่บ้านสวยงาม ไม่ใหญ่โตอะไร แต่ว่าเขาก็รักษาสภาพดั้งเดิมไว้ เพื่อให้คนได้ไปดูว่าลินคอล์นอยู่ที่นั่นเป็นเวลาหลายปี ตั้งสำนักนายความอยู่ที่นั่น ต่อมา

สมัครเป็นประธานาธิบดี เป็นประธานาธิบดีที่ยากจนคนเดียวในอเมริกา คนอเมริกันที่เป็นประธานาธิบดี ส่วนมากเป็นลูกหลานเศรษฐีมีทรัพย์สินมั่งคั่ง แต่ลินคอล์นก็ไม่ได้เป็นลูกหลานหลานเธออะไร เป็นคนธรรมดาๆ ฐานะก็ไม่มีดี แต่ว่าท่านก้าวขึ้นไปสู่ความเป็นประธานาธิบดีได้ด้วยคุณธรรมเป็นครั้งแรก แล้วสมัครครั้งที่สองก็ยังได้ แต่ถูกอับธพาลทำร้ายจนถึงแก่กรรมไป ก็เหมือนกับบุคคลที่ไม่ตายเพราะ เขาสร้างอนุสาวรีย์ไว้เป็นเครื่องเตือนใจ

ท่านปรีดี พนมยงค์ ของพวกเราทั้งหลาย ท่านก็เกิดที่ตรงนี้ ที่บ้านนี้ เต็บโตที่นี่ เรียนหนังสือที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แล้วก็ไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ ปรากฏว่าเรียนดี จนได้เข้าเรียนกฎหมาย เรียนเนติบัณฑิตได้เมื่ออายุ ๑๙ เท่านั้น ก็นับว่าสมองดี มีความรักการเรียน ขยันเอาใจใส่ คิดก้าวหน้า เมื่อเรียนได้ก็เข้าทำงาน ต่อมาได้รับทุนไปเรียนต่างประเทศได้ ก็ไปเรียนที่กรุงปารีส ไปเรียนต่างประเทศก็ได้เห็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวต่างประเทศในทางการบ้านการเมือง ก็มีความคิดฝันตลอดเวลาว่าบ้านเมืองของเราควรจะเปลี่ยนแปลงให้ก้าวหน้า

การเปลี่ยนแปลงนั้น ต้องเปลี่ยนระบบบางอย่างจึงจะทำได้ ก็เลยคิดในเรื่องนี้ อยู่ต่อมาก็คุยกับเพื่อนหลายคน ก็มีความคิดเห็นร่วมกันทั้งหมด ๗ คน ปรีक्षाหาหรือ

กันที่ร้านกาแฟเล็กๆ ในกรุงปารีส ร่วมแรงร่วมใจกันคิด ร่วมแรงร่วมใจกันทำ แต่ว่าความคิดชั้นนำมาอยู่ที่ท่านปรีดี พนมยงค์ ท่านเป็นต้นคิด เป็นผู้ริเริ่มในเรื่องนี้ แล้วก็กลับมาเมืองไทย ความจริงนั้นเกือบจะเรียนไม่สำเร็จ เพราะว่าเป็นคนรักความยุติธรรม อะไรที่ไม่ค่อยจะเป็นธรรม ก็มักจะคิดคัดค้านโต้แย้ง ก็ไปคัดค้านท่านเอกอัครราชทูตเข้า ก็เกิดการขัดกัน ท่านเอกอัครราชทูตก็เขียนจดหมายรายงานมาให้เรียกกลับ แต่ว่าคุณพ่อเสียง พนมยงค์ ได้ทำหนังสือทูลเกล้าฯ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า เรียนใกล้จะจบแล้ว ขอให้เรียนต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีคุณธรรมมากเหมือนกัน ท่านเห็นว่าควรจะให้จบ เพราะใกล้จะจบแล้ว ก็กลับเมืองไทย

มาเมืองไทยก็มาเป็นอาจารย์สอนกฎหมาย เพราะลูกศิษย์ขึ้นเป็นจำนวนมาก ลูกศิษย์ของท่านก็ได้ทำงานราชการ เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองมากมาย จนกระทั่งวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ก็ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ถึงแม้ว่าจะยังไม่เรียบร้อยตามที่ได้ตั้งใจไว้ ท่านก็ปรารถนาว่ามันคงจะไม่สมบูรณ์เรียบร้อยในชีวิตของท่าน แต่ว่าได้ปลุกต้นไม้มประชาธิปไตยลงไว้ในพื้นแผ่นดินไทยแล้ว คนอื่นเขาก็จะได้รดน้ำพรวนดินต่อไป ให้เจริญงดงามต่อไป แต่ว่า

ต้นประชาธิปไตยของไทยของประเทศไทยมันเป็นบอนไซ ยังไม่เจริญเติบโตงอกงามตามที่ท่านต้องการ เพราะมีบุคคลากรบางประเภทที่ไม่หวังแก่ประโยชน์ส่วนรวม แต่ว่ารักชาติจนน้ำตาไหลนองหน้า แสวงหาประโยชน์ส่วนตัวเสียเป็นจำนวนมาก ผลัดเปลี่ยนกันเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ ไม่ได้คิดถึงความก้าวหน้าของบ้านเมือง จึงหงิกๆ งอๆ เป็นประชาธิปไตยบอนไซอยู่จนบัดนี้

ความจริง ถ้าเราตั้งใจกันจริงๆ ตั้งแต่เริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเวลา ๕๔ ปีแล้ว คนก็จะตื่นตัวก้าวหน้าพอสมควร แต่ว่าไม่ได้ปลุกใจ ไม่ได้อบรม ไม่ได้สอนเรื่องประชาธิปไตยให้คนรู้อย่างแท้จริง คนก็ไม่รู้ ไม่รู้จุดหมายของความเป็นประชาธิปไตย เลือกผู้แทนก็ยังไม่เป็น คือเขาไม่รู้ว่าจะเลือกคนอย่างไร ท่านผู้แทนเองก็ไม่รู้ว่าควรจะบอกประชาชนอย่างไร จึงบอกไปว่าถ้าเลือกฉัน ฉันจะสร้างถนน ฉันจะขุดคลอง ฉันจะสร้างนั่น สร้างนี้ มันไม่ใช่หน้าที่ของผู้แทนราษฎร ผู้แทนราษฎรมีหน้าที่ฝ่ายนิติบัญญัติ คือ ออกกฎหมาย ควบคุมการทำงานของรัฐบาล ไม่ใช่มีหน้าที่ไปขุดคลองจองถนนเหมือนทหารของพระราม ไม่ใช่ แต่ว่าไปบอกเขาอย่างนั้น ครั้นได้เป็นแล้วก็ทำไม่ได้ เมื่อทำไม่ได้แล้วประชาชนก็เบื่อหน่ายไม่ชอบใจ หาวว่าพูดจาตลปตะแลงไป

นี่ก็เพราะว่าความไม่เข้าใจในเรื่องการเมืองอย่างถูกต้อง ไม่ได้ทำให้มันถูกแต่ทำเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตน คนเราเมื่อคิดทำอะไรเพื่อตนแล้ว มันก็ไม่ก้าวหน้า แต่ถ้าคิดเสียสละเพื่อส่วนรวมแล้ว ก็จะเกิดความก้าวหน้าต่อไป อันนี้ยังบกพร่องกันอยู่ ยังไม่สมบูรณ์เรียบร้อย เพราะเราไม่ได้อบรมสั่งสอนกัน เครื่องมือมันมีเยอะแยะ วิทยุก็มี โทรทัศน์ก็มี โรงพิมพ์ของรัฐก็มี นักเขียนก็มีเยอะแยะ แต่ก็ไม่ใช้เครื่องมือเหล่านั้นให้เกิดแก่ระบอบประชาธิปไตย คนจึงยังไม่รู้ ยังไม่เข้าใจถูกต้อง อันนี้ผู้ที่ตั้งใจเปลี่ยนแปลงคงไม่สบายใจในสิ่งที่ตนได้เปลี่ยนแปลง แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะความตั้งใจที่จะทำนั้นมีอยู่มาก เป็นคนมีหัว มีสมอง มีปัญญา มีความสามารถ แต่ไม่มีโอกาสจะรับใช้ประเทศชาติ

ก็เรื่องการเมืองที่เห็นแก่ตัวกันนั้นแหละ ไม่ใช่อะไร ท่านจึงต้องออกจากประเทศไทยไปอยู่ต่างประเทศ เพื่อหลีกเลี่ยงชีวิตไว้ก่อน มีโอกาสจะได้ย้อนกลับมาทำงานกันใหม่ แต่ก็ไม่มีหวังที่จะมาได้ น่าเสียดายคนดีๆ มีปัญญา ไม่มีโอกาสจะรับใช้ประเทศชาติ จะทำงานให้แก่ชาติแก่ประเทศ เศรษฐกิจการเมืองก็ไม่ดีขึ้น เพราะว่าคนมีความรู้จริง สามารถจริง ทำจริงเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมนั้น ไม่มีโอกาสจะได้ทำ คนมีโอกาสมักรู้จะทำไปตามเรื่องตาม

ราว ไม่มีความฉลาดในเรื่องนั้นๆ แก้ไขปัญหาไม่ค่อยจะได้
 ดังที่เราเห็นกันมาตลอดเวลา อันนี้เป็นเรื่องน่าเสียดาย

**จะพูดว่าเป็นเรื่องความอภัพของบ้านเมืองก็พูดได้
 ความอภัพของบ้านเมืองที่คนดีไม่สามารถจะรับใช้แผ่นดิน
 นี้ได้ ต้องระเห่ร่อนไปอยู่ต่างประเทศ** แต่ว่าคุณงามความ
 ดีทั้งหลายที่ได้ทำไว้ในรูปต่างๆ ในฐานะที่มีหน้าที่อันใด
 ท่านก็ทำหน้าที่นั้นอย่างสมบูรณ์ ทำจริง รักงาน ชยัน
 เอาใจใส่ ใช้ปัญญาคิดค้น เพื่อทำหน้าที่นั้นให้ก้าวหน้า ไม่
 ว่าอยู่ในตำแหน่งใด หน้าที่ใดต้องมีการเปลี่ยนแปลง ต้อง
 มีการพัฒนาให้สิ่งนั้นก้าวหน้า ไปอยู่กระทรวงการคลังก็มี
 ความก้าวหน้าในด้านการเก็บภาษีอากร ไปอยู่กระทรวง
 มหาดไทยก็มีการปรับปรุงระเบียบการปกครองทำให้ดีขึ้น
 มีความก้าวหน้าขึ้น

ไปอยู่กระทรวงการต่างประเทศยิ่งก้าวหน้าใหญ่
 เพราะออกไปเจรจาความเมืองกับต่างประเทศ เพื่อลด
 ความบีบคั้นทางสัญญาที่ได้ทำไว้เมื่อก่อน เพราะเมื่อก่อน
 สัญญาที่เขาทำกับเรานั้น ทำอย่างผู้มีอำนาจกับเด็กตัวน้อยๆ
 ที่ไม่มีความสามารถอะไร บีบเอาตามใจชอบ เราก็ต้อง
 ยอมให้บีบ เพราะจะสู้มันก็ไม่ไหว กำลังมันไม่พอ ก็ต้อง
 ทนแบกสัญญาที่ไม่ยุติธรรมนั้นมาเป็นเวลานาน ครั้นเมื่อ
 ท่านมาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ก็

พยายามพูดจาติดต่อกับประเทศต่างๆ ให้ได้เปลี่ยนสัญญา
แม้ว่าถูกให้ออกไปจากประเทศไทยชั่วคราวหนึ่ง ก็ไม่ได้ไป
อยู่เฉยๆ แต่ว่าได้ถือโอกาสที่ไปนั้นไปประเทศนั้น ประเทศนี้
ไปคุยกับประเทศนั้นๆ ในเรื่องเกี่ยวกับสัญญาทั้งหลายทั้งปวง
แม้เขาให้ออกไปไม่ทำงานชั่วคราวนั้น ก็ยังไปทำงาน เพราะ
มองเห็นงานอยู่ตลอดเวลา เป็นคนประเภทที่เรียกว่าตื่นตัว
ว่องไว ก้าวหน้า ตามหลักการของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าสอนให้เราพุทธบริษัทเป็นคนตื่นตัว
เป็นคนว่องไว เป็นคนก้าวหน้า แต่ว่าพวกเราที่เป็นพุทธ
บริษัทในเมืองไทยนี้ ขอภัยเถอะยังไม่ตื่นตัวเท่าใด ยังไม่
ค่อยว่องไวเท่าใด ยังไม่ก้าวหน้าเท่าใด เรายังล้าหลัง ไม่
พัฒนาทันคนอื่นเขาที่เขาตื่นพร้อมๆ กับเรา เพราะเรามัน
ตื่นแล้ว ไม่ว่องไว ไม่ก้าวหน้า ไม่วางแผนให้ดี

ตื่นตัวนี้หมายความว่า วางแผนให้ดี วางแผนล่วงหน้า
หน้า จะทำอะไรมันต้องวางแผนล่วงหน้า ไม่ใช่ทำเอา
เฉพาะเรื่อง แก้ปัญหาเฉพาะหน้า ฝนตกน้ำท่วมจึงคิดแก้
ปัญหา อะไรอย่างนี้ เขาเรียกว่าไม่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า
ต้องวางแผนล่วงหน้าหลายๆ ปี ว่าควรจะทำอะไร อย่างไร
โดยวิธีใด นี่เรียกว่าตื่นตัว และถึงคราวจะทำก็ทำอย่างว่องไว
ไม่ได้ทำอย่างเฉื่อยชาซ้กซ้่า ทำอย่างชนิดว่องไวอยู่ตลอดเวลา
ทำเพื่อให้เกิดความก้าวหน้า อันนี้เป็นหลักการของพวกเรา

พุทธบริษัทควรจะเป็นอย่างนั้น คือต้องตื่นตัวเสมอ ว่องไวเสมอ คิดก้าวหน้าอยู่เสมอ จึงจะได้

ท่านปรีดี พนมยงค์ ท่านตื่นตัวตลอดเวลา คิดวางแผนอยู่ตลอดเวลาว่าจะทำโดยวิธีใด อย่างไรโดยอยู่ตลอดเวลา แล้ววางแผนล่วงหน้ากับเหตุการณ์อันอาจจะเกิดขึ้นในบ้านในเมืองของเรา **ท่านมองการณ์ไกลสายตายาว มีความคิดก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา จึงทำอะไรอย่างชนิดที่เรียกว่า ทำไว้ล่วงหน้า เตรียมการณ์ไว้** ถ้าเมื่อมีอะไรเกิดขึ้น จะได้ไม่ลำบากยากจนอะไรมากเกินไป ทำอย่างนั้นอยู่ตลอดเวลา ไปเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็ตั้งใจทำ ตั้งใจสอน ตั้งใจสร้างชีวิตจิตใจของนักศึกษา นักศึกษาธรรมศาสตร์รุ่นนั้นเป็นคนที่เพียบพร้อมด้วยคุณธรรม ด้วยความงามความดี ออกมาทำงานเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม คือประเทศชาติ เพราะตั้งใจรับการอบรมอย่างแท้จริง ผู้ประศาสน์การก็วางตัวเหมาะสมแก่งานที่ท่านปฏิบัติ ท่านทำงานโดยไม่หวังอะไรตอบแทน เงินเดือนที่ให้ก็ไม่เอา แต่ว่าเอาไปใช้จ่ายในเรื่องที่ช่วยเหลือสถาบันนั้นต่อไป ท่านเป็นคนพอในเรื่องลาภยศ พอใจเท่าที่มีที่ได้ ได้เงินเดือนอยู่ในหน้าที่อื่นแล้ว เงินเดือนในหน้าที่นี้จะมีจะได้ก็ไม่เอา อย่างนี้เรียกว่าเป็นคนพอ

เมืองไทยต้องการคนอย่างนี้สำหรับร่วมกันทำงาน

คือคนประเภทที่รู้จักพอ แต่เราเอาคนที่ไม่รู้จักพอไปทำงาน มันก็ยุ่งเท่านั้นเอง เพราะคิดจะเอากันตลอดเวลา ทางไหนจะได้ก็ต้องเอา เล็กๆ น้อยๆ ก็เอา มากยิ่งเอาใหญ่ อย่างนี้เขาเรียกคนไม่พอ เมื่อคนไม่พอไม่อิมก็ต้องแสวงหาเครื่องประกอบ แต่ความอิมไม่มี ความพอก็ไม่มี พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า นตฺถิ ตณฺหา สมานฺติ แม่น้ำคือตณฺหา ไม่รู้จักเต็ม มันพร่องอยู่ตลอดเวลา ถ้าคนไม่ทำตนให้รู้จักอิมรู้จักพอแล้ว มันก็ยุ่งยากเรื่อยไป แต่ถ้าเป็นคนอิม เป็นคนพอแล้วก็สบาย ตั้งใจทำงานโดยไม่คิดอะไร คิดที่จะทำงานให้เจริญ ทำงานให้ก้าวหน้า หายใจเข้าออกอยู่ในเรื่องว่าเราจะทำประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างไร ทำประโยชน์แก่ชาติ แก่บ้านเมืองอย่างไร เกิดมาชาติหนึ่งไม่กี่ปีก็จะตายไป ก็ควรจะได้ทำอะไรๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมือง ไว้เป็นเครื่องเตือนใจคนชั้นหลังบ้าง

ถ้าคิดอย่างนี้มันก็ก้าวหน้า ท่านปรีดี ท่านมีปกติคิดอย่างนั้น ทำอย่างนั้น เป็นตัวอย่างคนอื่น จึงเป็นคนที่ไม่ค่อยจะมีทรัพย์สินสมบัติอะไรมากมาย เวลาไปอยู่ต่างประเทศก็ต้องเขียนหนังสือขายไปตามเรื่องตามราว ได้อาศัยเงินเดือนที่ค้าง เบี้ยบ้านาณูค้าง พอได้ซื้อบ้านหลังเล็กๆ อยู่ที่ชานกรุงปารีส ไม่ใช่บ้านใหญ่บ้านโตอะไร คนสมัยหลังๆ ก็ไปซื้อบ้านกรุงลอนดอน ลอสแอนเจลิส ซานฟรานซิสโก มัน

ใหญ่กว่านั้น กว้างขวางกว่านั้น แต่ว่าที่ท่านซื่ออยู่นั้นเรียกว่าอยู่อย่างธรรมดา ไม่ได้ทรูหราฟูฟ่าอะไร อยู่อย่างมักน้อย อยู่อย่างสันโดษ แต่ว่าใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์อยู่ตลอดเวลา แม้ว่าจะไม่ทำงานราชการ แต่ก็ทำงานเหมือนกับข้าราชการ ทำงานเข้าแปดโมงครึ่งเช้า ทำงานอยู่กับโต๊ะในห้องทำงาน เทียงเล็กรับประทานอาหาร บ่ายก็ทำงาน เลิกเย็นๆ ทำงาน คั่นคว่ำศึกษาเขียนโน่นเขียนนี่ อะไรต่างๆ เมืองไทยมีเรื่องอะไรที่ควรจะเขียนมาบอกมาแล้ว ก็อุตสาหกรรมเขียนมาบอกบ่อยๆ มีอะไรมาได้มาแย้งก็เขียนมาได้มาแย้ง แต่ไม่ได้เขียนอย่างชนิดลวกๆ คั่นคว่ำศึกษาอย่างจริงจังจากเรื่องอะไรต่างๆ เรื่องเก่าๆ แก่ๆ เอกสารต่างๆ ไม่มีในกรุงปารีส แต่ถ้าท่านต้องการจะเอาอะไรจากเมืองไทยเป็นได้ทั้งนั้น เพราะลูกศิษย์ไปอยู่ทุกแผนก กรม กอง ในกระทรวงต่างๆ เพียงแต่บอกว่าต้องการเรื่องนั้นเรื่องนี้ เขาถ่ายเอาไปให้เพื่อจะได้ศึกษาคั่นคว่ำต่อไป

ท่านทำงานอย่างนั้น เป็นคนรักงาน ถืออุดมการณ์ว่างานคือชีวิต ชีวิตคืองานบันดาลสุข ทำงานให้สนุก เป็นสุข เพราะทำงาน ปกติท่านก็ทำอย่างนั้นตลอดเวลา ไม่ทอดธุระ เป็นผู้พิจารณาตัวเองอยู่ว่าชีวิตมันน้อย มันสั้น เราเกิดมาเพื่ออะไร เราอยู่เพื่ออะไร เราควรจะใช้เวลา สติปัญญา ทรัพย์สมบัติเพื่ออะไร คิดอยู่ตลอดเวลา มีชีวิตอยู่อย่าง

เป็นประโยชน์ เป็นคน เป็นพระ แต่ว่าร่างกายของคนเรานั้น มันเป็นสิ่งไม่ถาวร ชราชารุด ทрудโทรมไปทุกเวลานาที วันหนึ่งก็ต้องแตกสลายไปเป็นเรื่องธรรมดา

ท่านปรีดี ท่านก็แตกสลายไป แต่ว่าเป็นการตายอย่างชนิดที่เรียกว่าสบายๆ คือ ไม่ทรมานทรมาย ไม่ต้องให้รักษาให้ลำบากอะไร ตายที่ได้ะทำงานนั่นเอง เรียกว่าตายกับงาน ไม่ใช่ตายสบายนอนอยู่บนเตียง ไม่ใช่ คนบางคนตายสบาย ตายบนเตียงนอน บางคนตายหนักกว่านั้น ไปตายที่โรงแรมฆ่าม่านรูดก็มีเหมือนกัน เป็นผู้หลักผู้ใหญ่อายุแก่ชราแล้ว อุทิศส่าห์ไปตายในโรงแรมฆ่าม่านรูด นี่มันน่าขายหน้า ลูกหลานก็ไม่กล้าทำศพ ไม่กล้าบอกใคร เดี่ยวเขาถามว่าคุณพ่อตายด้วยเรื่องอะไร ไม่กล้าบอก ريبเผาเสียเลย ตายอย่างนั้นมันไม่สมเกียรติ ไม่สมศักดิ์ศรี แต่ว่าคนตายขณะมือจับปากกาอยู่นี้ ขณะทำงานอยู่นี้ เรียกว่าตายในหน้าที่ ถ้าเป็นข้าราชการก็ได้เลื่อนชั้นบรรดาศักดิ์ขึ้นไปแล้ว แต่ที่ท่านออกจากงานไปนานแล้ว ก็ไม่มีใครไปเลื่อนให้ แต่ว่าประชาชนที่รู้จักท่านเลื่อนให้ท่าน เลื่อนความรักมากขึ้นในใจของผู้ที่เป็นศิษย์ เป็นมิตร เป็นญาติ เพิ่มความรักมากขึ้น เพิ่มความนับถือมากขึ้น

เรื่องยศถาบรรดาศักดิ์มันไม่มีสาระอะไร เพราะเป็นหัวโขนเท่านั้น แต่ว่าได้เลื่อนในความรัก ความนับถือ

นี่เป็นเรื่องสำคัญ คนเราถ้าหากว่าตายไปแล้ว มีคนมีความรักเพิ่มขึ้น มีความนับถือเพิ่มขึ้น นั่นแหละคือเลื่อนชั้นอย่างแท้จริง เป็นการเลื่อนชั้นที่เลื่อนโดยธรรมชาติ มันเป็นการเลื่อนของมันเอง มีความรักเคารพมากขึ้น นี่เราทั้งหลายที่มานั่งอยู่ที่นี่รู้สึกอย่างนั้นหรือไม่ ทุกคนก็คงจะตอบว่ารู้สึกอย่างนั้น ถ้ามคุณไสว สุทธิพิทักษ์ ก็แล้วกัน ว่ามีความรู้สึกอย่างไร เมื่ออาจารย์ปริติถึงแก่กรรมนั้นรู้สึกอย่างไร ท่านผู้นี้ก็ตอบจากจิตใจที่แท้จริงว่ามีความรู้สึกอย่างไร ถ้ามคุณวิธา กันตามระ ก็ได้ว่ารู้สึกอย่างไร

อாதมาก็รู้สึกเหมือนกับท่านทั้งหลาย อாதมาไม่ได้เป็นศิษย์ไม่ได้เป็นอะไร แต่ว่าเป็นคนที่ศึกษาชีวิตคน **มีความเลื่อมใสในคุณงามความดีของคน** คนใดเป็นคนดีมีประโยชน์แก่ชาติ ก็ต้องศึกษาว่าความเป็นอยู่ของคนเหล่านั้น **แนวทางชีวิตของคนเหล่านั้น ก็มีความรัก มีความเลื่อมใส พอใจในแนวทางชีวิตของท่านเหล่านั้น แม้ท่านจะจากเราไป ก็เหมือนไม่ได้จากไป คนดีเราเรียกว่าเป็นคนไม่ตาย คนชั่วมันตายตั้งแต่ยังหายใจอยู่** แต่คนดีนั้นหาได้ตายไม่ เพราะว่าร่างกายมันเป็นเรื่องของธรรมชาติที่จะต้องแตกดับไปตามธรรมชาติ แต่ว่าคุณธรรมความงาม ความดีทั้งหลายทั้งปวงนั้น เป็นสิ่งไม่รู้จักตาย จะอยู่คู่โลกต่อไป คู่บ้านคู่เมืองต่อไป

ถ้าเราสังเกตเห็นคนดีเก่าๆ ตั้งแต่โบราณ พ่อขุนราม
 คำแหงมหาราช พระนเรศวรมหาราช พระนารายณ์มหาราช
 พระพุทธยอดฟ้าฯ พระเจ้าตากสิน ท่านเหล่านี้เกิดมาเพื่อ
 ช่วยบ้านช่วยเมือง ก็ไม่ได้ตายไปจากจิตใจคนที่มีการศึกษา
 วิชาชีวิตของท่านเหล่านั้น คนดีมีคุณธรรมเป็นผู้รู้จัก
 ความไม่รู้จักตายเลย เช่นพระพุทธเจ้า ท่านดีสุดยอดของ
 คนในโลกนี้ ท่านหาได้นิพพานไปไม่ ในทางจิตใจ ทาง
 วิญญาณท่านยังอยู่กับเรา อยู่ด้วยอะไร อยู่ด้วยธรรมะ
 ธรรมะของท่านยังอยู่

พระอานนท์ก็ถามเวลาพระองค์จะปรินิพพาน ถามว่า
 เมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
 ได้เข้าเฝ้า ได้ฟังธรรม ได้ถือเอาพระองค์เป็นผู้นำในชีวิต
 ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว จะเอาบุคคลผู้ใดเป็น
 ตัวแทนพระองค์ต่อไป พระองค์ไม่ได้ตั้งคนให้เป็นผู้แทน
 เพราะคนนี่มันยังยุ่ง เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าก็จะยุ่ง
 กันใหญ่ ยิ่งในสมัยนี้ใครเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า ก็คงไม่
 ได้หลับไม่ได้นอน คนจะไปหาขอหวยขอเบอร์ ขอเหรียญ
 ขอถ่ายผูกข้อมือ น้ำมนต์ น้ำพร ขอแหวน นิมนต์ไปเปิด
 รวงเปิดร้าน มันุ่นวายกันไปหมด ไม่ได้พักไม่ได้นอน ไม่
 ได้หยุดไม่ได้หย่อน เพราะเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า คนก็
 ต้องการพระองค์มองเห็นว่ามันยุ่ง คนนี่มันยุ่ง อย่าตั้งคนให้

เป็นตัวแทนเลย แล้วตั้งอะไรพระองค์ตรัสว่า “อานนท์เอ๋ย ธรรมวินัยอันใดที่เราได้สอนแล้ว บอกแล้ว แต่เธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้นแหละจะเป็นศาสดาแทนเราต่อไป” พระธรรม เป็นสิ่งไม่ตาย

แม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน ธรรมยังไม่ตาย ยัง อยู่กับโลกต่อไป เราจะเข้าถึงพระพุทธเจ้า ก็ต้องเข้าถึง ธรรมะของพระองค์ไม่ใช่เข้าถึงสิ่งอื่น รูปภาพนั้นเป็นแต่ เพียงสิ่งเตือนจิตใจให้เรานึกถึงธรรมะ เนื้อแท้ต้องเป็นธรรม ต้องเข้าถึงธรรมะของท่าน เอาธรรมะของท่านมาใส่ไว้ในใจ ของเราก็เชื่อว่าเราได้พบพระองค์โดยธรรม เอาธรรมมาปฏิบัติ เราก็มีความสุขความเจริญ นี่ฉันใด คนดีจึงเป็นคนที่ไม่ตาย วันนี้เราไปต้อนรับที่ดอนเมืองกัน เราเอาอัฐิท่านมาประดิษฐาน ไว้ที่นี้ อัฐินั้นเป็นแต่เปลือกนอกของท่าน ไม่ใช่เนื้อแท้ ไม่ใช่สิ่งที่จะอยู่ยั่งยืนถาวร เพราะหลังวันที่ ๑๑ ไปแล้ว ก็ จะเอาไปลอยในมหาสมุทรแล้วจมน้ำจมทะเลไป อันนี้เป็น วัตถุลอยน้ำได้ ทิ้งได้ แต่ว่าสิ่งที่ลอยไม่ได้ ทิ้งไม่ได้ นั่นคือ คุณธรรม ความงาม ความดีของท่าน เรียกว่าวิญญาณของท่าน

วิญญาณ หมายถึง ความงาม ความดี ไม่ใช่วิญญาณ ที่พวกปัญญาอ่อนเชื่องมาเข้าทรงแล้วก็พูดขึ้นมาบ้างๆ เป็ๆ กันอยู่ตามสำนักทรงเจ้าเข้าผีทั้งหลาย ตั้มนมนุษย์กันอยู่ ตลอดเวลา นั้นมันสำหรับคนปัญญาอ่อน ที่เขาหลอกตั้มน

ได้ ถ้าคนมีปัญญาในธรรมะ ในคำสอนของพระพุทธเจ้า จะไม่ไปหลงใหลกับพวกวิญญูณปัญญาอ่อนอย่างนั้น เพราะนั่นมันเป็นพวกผี ไม่ใช่คุณธรรมอะไร แต่ว่าสิ่งที่เรียกว่าวิญญูณอันแท้จริงนั้น หมายถึงคุณงามความดีในชีวิตของท่าน ผลงานของท่าน การแสดงออกในรูปต่างๆ ที่เหลืออยู่ในบ้านในเมืองของเรา สิ่งนั้นแหละที่เรียกว่าวิญญูณ

นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เขาบอกว่า เขาจะเทิดทูนวิญญูณของท่านไว้ อันนี้ดี ให้เข้าใจวิญญูณของท่านให้ถูกต้อง แล้วช่วยกันเทิดทูนบูชา ก็จะเกิดประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง วิญญูณอันถูกต้องของท่านนั้นคือ ความเสียสละเพื่อชาติ เพื่อประเทศ อันนี้แหละที่สำคัญ ที่เราสมัยนี้ควรจะอัญเชิญมาไว้ในจิตใจของพวกเรา เพราะว่าเดี๋ยวนี้คนเสียสละมันน้อยลงไปเรื่อยๆ แต่คิดจะเอามากขึ้น ต่างคนต่างคิดจะเอา ทำอะไรก็คิดถึงเรื่องจะมี จะได้ ถ้าไม่ได้อะไร ไม่เป็นอะไรจากงานแล้วไม่อยากจะทำ ทำอย่างนั้นเขาเรียกว่าทำงานอย่างทาส ไม่ได้ทำอย่างไท

ทำอย่างทาสคือต้องการผลตอบแทนจากงานที่ตัวกระทำ ทำไป คิดไป ผันไป ว่าเราจะได้อย่างนั้น ว่าเราจะได้อย่างนี้มากมายก่ายกอง อย่างนั้นเราเป็นทาสของงาน เป็นทาสของวัตถุนิยม ไม่เป็นไทแก่ตัว เป็นไทแก่ตัวคือ เราไม่ได้คิดถึง ผลที่เราจะได้ จะมี จะเป็น แต่เราให้คิดว่าเราจะ

ทำงานอย่างไร เพื่อให้งานเจริญ ให้งานก้าวหน้า เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ส่วนตัวไม่ต้องคิด มันอยู่ในส่วนรวมแล้ว ส่วนตัวไม่ต้องคิดถึงให้มันอุ่นสบาย ให้เป็นโรคประสาทไปเปล่าๆ แต่เราคิดว่าส่วนรวมนั่นคืออะไร เราทำงานเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม เมื่อประโยชน์ส่วนรวมเกิด เราก็พลอยได้ ไม่ใช่เราเอาจริงเอาจัง แต่ว่าพลอยได้เป็นผลพลอยได้ เป็นบายโปรดคค์ ไม่ใช่เรื่องสำคัญอะไร ถ้าเราทำงานอย่างนั้นเราก็เสียสละ ความรักงานจะมากขึ้น ขยันมากขึ้น เอาใจใส่มากขึ้น การคิดค้นเพื่อทำงานให้ดีให้เจริญก็จะมากขึ้น นี่แหละคือวิญญานที่ชาติต้องการ

ชาติไทยต้องการวิญญานของความเสียสละเพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม ใครจะเป็นอะไร จะทำหน้าที่อะไรก็ตาม ต้องมีฐานประจำจิตใจว่า เราทำเพื่อให้ ไม่ได้ทำเพื่อจะเอา ถ้าจะมีอะไรเกิดขึ้นบ้าง ถือว่าเป็นผลพลอยได้ เหมือนเราลงไปในน้ำก็พลอยเปียกนิดหน่อย จับไฟก็พลอยร้อนนิดหน่อย แต่ไม่ได้คิดให้มันร้อน มันอะไรอย่างแท้จริง ทำอย่างนี้เราเรียกทำงานด้วยจิตว่างคือ ว่างจากความเห็นแก่ตัว ว่างจากความอยากได้ อยากมี อยากเป็นในเรื่องต่างๆ มันได้ของมันเอง มันเป็นของมันเอง ไม่ต้องไปอยากให้เกิดโรคประสาทแก่ตัวเรา หรือเกิดโรคประสาทนอนไม่หลับ หรือเป็นโรคแข็ง อย่างที่เราพูดกัน

บ่อยๆ โอ๊ยมันแข็งเต็มที่แล้วโว้ย นั่นมันหมายความว่าทำ
แล้วมันไม่ได้อะไรมันแข็งเต็มที่ ถ้าคนเสียสละจะไม่มีคำว่าแข็ง
แล้วจะไม่มีควมเบื่อก่อนายอยู่ในงาน เพราะเขาอึดใจในการ
ทำงาน เบิกบานใจในการทำงาน ได้ทำงานอะไรที่เป็นประโยชน์
เป็นความสุขแก่ประเทศชาติ เขามีความมุ่งมั่น ความสบายใจ
จึงไม่มีอารมณ์แข็งจากเรื่องนั้นๆ ทำแล้วก็สบายใจ นี่
วิญญูณอย่างนี้ที่เราต้องการ

ท่านปรีดี ท่านมีวิญญูณแห่งความเสียสละ เรา
ช่วยกัน นักศึกษาธรรมศาสตร์ช่วยถ่ายทอดวิญญูณนี้มา
ใส่ในจิตใจของเรา ต่อไปเมื่อเรียนจบแล้ว ไปสอบได้เข้างานใด
แต่ว่ายังไม่แน่นะเดี๋ยวนี้คนมันมาก ไปสอบไม่ได้เยอะ
เหมือนกัน เราก็ทำงานเพื่ออุดมการณ์ของเรา เราเอาวิญญูณ
ของท่านผู้ประกาศนักรเก่าแก่คนแรกของธรรมศาสตร์ไปใช้
เราไปทำงานเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ประชาชน
สมมุติว่าเราไปเป็นนักปกครอง เราก็ไปทำการปกครอง
ประชาชนโดยธรรม เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่
ประชาชนอย่างแท้จริง เราไม่ได้หวังว่าจะได้อะไร จะมีอะไร
เขาย้ายไปบ้านไหน เมืองไหน เราก็ไปด้วยความเต็มใจ
เพราะว่าเราไม่ได้ไปคิดเอากำไรจากบ้านนั้น เมืองนั้น เรา
ไปเพื่อให้ ไม่ได้ไปเพื่อจะเอา มีอะไรจะให้ก็ได้ ก็ให้เรื่อยไป
แล้วเราก็จะเป็นสุข ใจสบาย อันนี้แหละเป็นวิญญูณที่เรา

ควรจะไปเอามาใส่ไว้ในจิตใจของเราทั้งหลายทั่วหน้ากัน

ท่านจะไม่ตายจากเรา ถ้าเราช่วยกันรักษาอุดมการณ์ของท่านไว้ เวลาใดเกิดเหน้อยหน้าขึ้นมา ก็เอาประวัติของท่านมาอ่าน มาคิดมาค้น เอาเรื่องเก่าๆ ของท่านมาอ่าน ดูว่าท่านคิดอย่างไร ท่านเสียสละอย่างไร ไปอ่านจดหมายที่ท่านเขียนถึงท่านผู้หญิงในวันนั้นว่าเขียนอย่างไร มีแนวคิดอย่างไรในจิตใจของท่านในเวลานั้น เราเอาสิ่งเหล่านี้มาไว้ในจิตใจของเรา เราก็เชื่อว่ารักษาวิญญาณของท่านไว้ในวิญญาณของเราต่อไป สอนลูกสอนหลานให้ปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกที่ชอบช่วยกันทำงานสร้างชาติ สร้างประเทศกันต่อไป

อุดมการณ์อีกอันหนึ่งคือ อุดมการณ์แห่งประชาธิปไตย ซึ่งท่านเสียสละคิดค้น เสี่ยงชีวิตเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง มันไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย เรื่องเปลี่ยนแปลงการปกครองมันเป็นเรื่องของการกบฏทีเดียวนะ ถ้าหากว่าสำเร็จก็ปลอดภัย ไม่สำเร็จก็กบฏซังเตกันเป็นแถวไปเลยทีเดียวละ คนที่จะทำงานนี้มันก็ต้องเสี่ยงเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ส่วนรวม เปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่ออะไร เพื่อประเทศชาติ เพื่อพัฒนาชาติประเทศตามแนวคิดของคนสมัยใหม่ ตามแนวคิดของคนหลายๆ ไม่ใช่คนเดียวปกครองอยู่ ท่านคิดอย่างนั้น ทำอย่างนั้น

เสียสละหาพรรคหาพวกมาร่วมแรงร่วมใจกัน แต่ว่าความสำคัญอยู่ที่คนต้นคิด คนริเริ่มคนนี้เป็นคนสำคัญ คนอื่นก็ค่อยตามกันไปตามแนวความคิดนั้น อันนี้ทำได้สำเร็จสมใจเราทั้งหลายได้รับมรดกแห่งผลงานที่ท่านกระทำอยู่ในเวลานี้ ใครได้เป็นใหญ่เป็นโต มั่งมีศรีสุขเพราะระบอบประชาธิปไตย ก็ควรจะได้นึกถึงคนที่เขาได้ทำประชาธิปไตยให้เราบ้าง แล้วก็ช่วยกันเสียสละอะไรๆ เพื่อประโยชน์ในเรื่องนี้กันบ้าง มันก็ดี เรียกว่า ช่วยกัน ถ้าเรานึกได้ เรามีความกตัญญูกตเวทิตะเราก็ทำได้

คนมีความกตัญญูกตเวทิตะ ไม่ต้องกลัวใครจะว่าอะไร เราทำจากน้ำใจของเรา แม้เราจะเป็นอะไรเราก็มาได้ มาแสดงออกได้ แต่บางคนไม่กล้าแสดงออก กลัวนั้น กลัวนี่ เคยอ่านข้อเขียนของพระยาศรภักย์พิพัฒน์ (เลื่อน ศรภักย์วานิช) ท่านเป็นนายนาเวศเอกทหารเรือ เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ นี้ เสด็จในกรมพระนครสวรรค์ฯ ไปอยู่ที่ปิ่นัง ยังไม่ไปบังดวง ท่านออกไปเยี่ยมไปเยือนแล้วกลับมา ใครๆ บอกว่าแกนี่ไม่รู้จักกาลเทศะ ไปหาเจ้าหา นายในสมัยนี้มันไม่ได้ เป็นที่เพ่งมอง ท่านตอบว่าฟัง ท่านบอกว่า “มันคนละเรื่องกัน เรื่องบ้านเรื่องเมืองนั่นเรื่องหนึ่ง เรื่องความกตัญญูกตเวทิตะมันอีกเรื่องหนึ่ง คุณธรรมเป็นเรื่องใหญ่ เมื่อไม่มีคุณธรรมแล้ว เราจะทำอะไรกันไม่ได้ ท่าน

มีบุญคุณกับผม ท่านสงเคราะห์ผม ช่วยเหลือผมมามาก อันนี้เป็นบุญคุณของท่าน เราจะต้องแสดงความรู้สึกกับท่านในเรื่องอะไรบ้าง ถ้าหากว่าท่านสบายเราจะไม่ไปเยี่ยมก็ไม่เป็นไร แต่เวลานี้ท่านมีความระทมทุกข์ในน้ำพระทัย ถ้าเราไปนั้นท่านก็คงจะมีความเบิกบานใจ ทำให้ผู้ใหญ่ที่เป็นเจ้านี่บุญคุณของเราเบิกบานใจ นี่มันเสียหายนักหรือ มันน่าเกลียดนักหรือ เป็นที่ติฉินของคนทั้งหลายหรือ” ท่านก็ถามเขาอย่างนั้นในสมัยนั้น มีแหบ บ.ส. ย่อมาจาก บริพัตร สุขุมพันธุ์ คนบางคนพอเปลี่ยนแปลงการปกครอง เอาแหบทิ้งเลย ไม่กล้าติด ท่านเจ้าคุณศราภัยท่านยังติดต๋อไป ยังเอาไว้ เรื่องแสดงความกตัญญูกับเรื่องบ้านเรื่องเมืองมันคนละเรื่อง เราทำได้ ไม่เห็นจะเสียหายอะไร

เหมือนกับท่านปรีดี ท่านมีคุณกับใครต่อใครก็ตาม เราก็กล้าแสดงออก การแสดงออกซึ่งน้ำใจในแง่กตัญญูกตเวทินั้นไม่ใช่เรื่องต่ำทราม แต่เป็นเรื่องของความงาม ความดี เป็นที่ควรได้รับเกียรติจากคนดีทั้งหลาย ถ้าจะมีคนติบ้าง ก็คนอันธพาลเท่านั้นแหละ ที่มันจะติจะว่า แต่คนดีเขาไม่ติไม่ว่า แล้วคนที่มีคุณธรรมอย่างนี้ไม่เห็นใครตกต่ำ มีแต่ความเจริญ มีแต่ความก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ เพราะคุณธรรมคือความกตัญญูกตเวทิตี่ อันนี้เป็นเรื่องที่สำคัญอยู่เหมือนกัน

พวกเราทั้งหลายที่ไปต้อนรับเมื่อเช้า ก็แสดงน้ำใจ
 อย่างนั้น อาตมาได้เห็นน้ำใจคนรักคนเคารพทั้งสองครั้ง
 เมื่อครั้งคุณपाल พนมยงค์ ถึงแก่กรรมแล้ว ก็ไปทำพิธี
 ไว้อาลัย เพราะคุณपालเขายกร่างกายให้แก่โรงพยาบาลไป
 ไม่ได้เอามาทำอะไรเอิกเกริกเฮฮา ยกศพให้ แต่ว่าได้ทำพิธี
 ไว้อาลัยที่สมาคมธรรมศาสตร์ ในวันนั้นจะเห็นว่าชาว
 ธรรมศาสตร์รุ่นเก่า เรียกว่ารุ่นเก่าก่อนธรรมศาสตร์เป็น
 เพื่อนร่วมงานร่วมการ เคยเปลี่ยนแปลงการปกครอง ร่วมคิด
 ร่วมอะไรกันมา ถือไม้เท้ายกแยยกยันกันมาหลายคน เจ้า
 นายก็มา เช่นพระองค์ภาณุฯ (พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์
 เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล) ใครๆ ก็มา อาตมาได้ไปในงานนั้น ได้
 เห็นแล้วมันตื่นตันใจ เวลาจะเอ่ยปาฐกถานี้มันพูดไม่ค่อยออก
 มันตื่นตันใจ ตื่นตันใจว่าความดีนี้มันมีค่าเหลือเกิน คนรัก
 ความดีนี้เป็นคนน่าอนุโมทนาเหลือเกิน ที่ใครต่อใครมากัน
 คือ มาด้วยเรื่องความดีทั้งนั้น ไม่ใช่เรื่องอะไรกัน เพราะว่า
 ในเวลานั้นครอบครัวท่านก็ไม่ได้ทำราชการงานเมือง พูด
 ภาษาชาวบ้านว่า ไม่มีบุญญาบารมีอะไรที่จะให้อะไรแก่ใคร
 ได้แล้ว

คนเราจะไปหาใครก็ไปหาเวลาเขามีบุญหนักศักดิ์ใหญ่
 เข้าไปประจบประแจงเพื่อจะได้ประโยชน์ทั้งนั้น ไม่ใช่เพื่ออะไร
 แต่ถ้าตกต่ำลงไปแล้ว ก็ไม่มีใครไปมาหาสู่ เคยไปเยี่ยมบ้านๆ

หนึ่งที่ฝั่งธนฯ บางยี่ขัน เป็นคุณพระ เคยเป็นรองอธิบดีกรม
 ศุลกากร ท่านบอกว่าในสมัยผมเป็นรองอธิบดี วันตรุษจีน
 นี้ห้องใหญ่เต็มหมด ไม่มีที่จะวาง พ่อค้าวานิชเขาเอาของ
 ขวัญมาให้ แต่พอออกจากรองอธิบดีวันไหนเหลือมาเยี่ยม
 สามคนเท่านั้นเอง สามคนนั้นขนาดท่านแก่ชราแล้วก็ยัง
 อุตส่าห์มา เรียกว่าในจำนวนคนร้อยละ นั้น มันมีสามคน
 เท่านั้นที่ว่ามีเนื้อแท้ แม้ท่านออกจากราชการแล้วยังอุตส่าห์
 มาอยู่ทุกปีสม่ำเสมอไม่เคยขาด นอกนั้นพอออกจากราชการ
 ไม่เป็นรองอธิบดีแล้ว จะเอาของขวัญไปให้เรื่องอะไร ท่าน
 ช่วยอะไรเขาไม่ได้แล้ว เขาก็ไม่มา แต่มีอยู่สามคนที่มาอยู่
 ตลอดสม่ำเสมอ ไม่เคยทอดทิ้ง เรียกว่าคนจริง มันมีสาม
 คนเท่านั้น ทำด้วยน้ำใจ อันนี้เรามาดูใจคนเมื่อตอนนี่ ที่
 เรียกว่าเห็นใจเมื่อยามยาก ยามสบายไม่เห็นใจคนหรือ
 เพราะคนที่มาหามันมาด้วยความหวังทั้งนั้น แต่ว่ายาม
 ตกยากถ้ามีคนมาหาที่แหละมิตรแท้ของเรา เพื่อนแท้ของเรา
 วันนั้นได้เห็นภาพเช่นนั้นแล้วมันตื่นตันใจ บอกว่า
 เอ้อคนไทยเรายังรักษาขนบธรรมเนียมอันดีงามของบรรพ
 บุรุษอยู่ คือยังสำนึกในความงาม ความดีของคนที่ทำ
 ประโยชน์แก่ส่วนรวม จึงมากัน คนแก่รุ่นหนึ่ง กลางคนรุ่นหนึ่ง
 หนุ่มน้อยรุ่นหนึ่ง สามรุ่น ล้นไปหมด เต็มไปทั้งบริเวณ
 ไม่มีที่จะนั่ง ไม่มีที่จะยืนกันในวันนั้น เป็นภาพที่ประทับใจ

แล้วก็ได้ซาบซึ่งว่าความดีมีค่ามากกว่าเงินทอง มากกว่าอะไรทั้งหมด ถ้าเรามีความดีแล้วคนก็ยังคงเคารพนับถือบูชา เป็นคนที่ไม่ตกต่ำ เพราะความดีมันค้ำจุนไว้ แต่ถ้าเราเป็นใหญ่เป็นโตด้วยอำนาจ ด้วยอะไรก็ตามใจ แต่ไม่มีความงาม ความดีเป็นที่ประทับใจ พอหลงจากแก้อีกก็ไม่มีใครเหลียวแล แล้ว ก็ไม่มีใครสนใจแล้ว เพราะไม่มีสิ่งให้คนสนใจ

ความดีเป็นเสน่ห์ที่ยืนยาวถาวร คนเราจะไปทำอะไร พวดิในหน้าที่ใดก็อย่าลืมธรรมะ เอาธรรมะไปใช้ เอาธรรมะ ไปเป็นเพื่อน ไปเป็นมิตร เป็นคู่คิดคู่นอนอยู่ตลอดเวลา ก็จะเป็นคนไม่ตกต่ำ แม้ตัวตายแล้วก็เหมือนกับไม่ตาย จะอยู่คู่ชาติคู่บ้านเมืองต่อไป จาริกอยู่ในประวัติศาสตร์ของบ้านของเมือง คนทั้งหลายก็จะได้ศึกษาเอาอย่างเอาเยี่ยง กันต่อไป อันนี้เป็นสิ่งสำคัญที่เราควรจะได้รับถ่ายทอดมา ใส่ไว้ในจิตใจของพวกเราทั้งหลาย แล้วก็บอกต่อกันไป ถึงเรื่องอย่างนี้ ช่วยกันเอาความดีนี้มาเป็นหลักในการ ดำเนินชีวิตประจำวันต่อไป ก็เหมือนกับว่าช่วยยืให้ท่านอยู่ ไม่ได้ช่วยยืให้ท่านตาย แต่ถ้าเราไม่รักษาคุณงามความดี ไม่ สืบต่อ ก็เรียกว่าช่วยฆ่าท่าน ช่วยทำลายท่าน ท่านก็จะหมด ไปจากจิตใจคน อันนี้เป็นเรื่องสำคัญที่อยากจะขอกล่าวเป็น คติไว้ในวันนี้

ในวันที่พวกเราได้รับอัฐิของท่านมา อย่ารับแต่เพียง

อัฐิของท่าน แต่ว่ารับคุณธรรมของท่านมาไว้ในจิตใจของพวกเราทั้งหลายถ่ายทอดกันต่อไป รักษาสิ่งนี้ไว้ตามหลักที่เรียกว่าตำรวรงค์สกุลไว้ ตำรวรงค์สกุลนี้ เป็นข้อหนึ่งที่ถูกหลานจะปฏิบัติต่อพ่อแม่ เป็นข้อสุดท้ายด้วยที่พระพุทธเจ้าท่านบัญญัติไว้ ว่าให้ตำรวรงค์สกุลของพ่อ แม่ ปู่ ตา ย่า ยาย คำว่าตำรวรงค์สกุล ก็หมายความว่า สืบทอดเจตนารมณ์ที่เป็นความงาม ความดีไว้ไม่ให้สูญหายไป สกุลใด ครอบครัวใด ถ้าตำรวรงค์สกุลของพ่อแม่ คือสืบต่อคุณงามความดีไว้ ไม่ล่ม ไม่จมนั้นจะไม่ล่มจมนั้น แต่ถ้าเลิกสืบทอดวงศ์สกุลพ่อแม่ เริ่มล่ม เริ่มจมนั้นแล้ว ที่สุดก็จะมีอะไรเหลือ เพราะเราไม่มีธรรมะเป็นหลักใจ คุ้มครองใจ คุ้มครองชีวิต คุ้มครองการงาน เราก็ออยู่ไม่ได้ อันนี้เป็นเรื่องสำคัญ

มีเรื่องที่จะพูดมากมาย แต่ว่าเวลามันก็จำกัด วันนี้อาตมาก็ต้องเดินทางไปภาคใต้ ไปจังหวัดสงขลา ก็ไปเรื่องงานเรื่องการสอนคนทั้งนั้น ไม่มีเรื่องอื่นที่เกี่ยวสอนคนร้อยไป **วันนี้ก็ได้มีโอกาสมาได้แสดงความรู้สึกในใจเกี่ยวกับท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ผู้เกิดมาเพื่อใช้ชีวิตเป็นประโยชน์แก่ชาติ แก่บ้านเมือง** ก็พอสมควรแก่กาลเวลา ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้

ขออำนาจบุญกุศลที่คณะศิษย์ มิตร ญาติ ผู้ที่สำนึกในคุณงามความดีของท่าน มาร่วมใจกันกระทำ จงสำเร็จแก่

วิญญาณของท่านจงทุกประการ และขออวยพรให้ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้เจริญงอกงามในคุณธรรมตามหลักการที่ท่านได้แสดงออกไว้ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ จงทั่วกัน ทุกท่านทุกคนเทอญ.





สถาบันปริดี พนมยงค์
ขอเชิญร่วมฟังปาฐกถาธรรมและเสวนาธรรม
รำลึกถึงหลักธรรมของ
หลวงพ่อบัณฑิตานันทิกขุ
หัวข้อ “พุทธศาสตร์กับไสยศาสตร์อย่างไรจะทำให้สังคมรอด”
วันเสาร์ที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๐
ณ ห้องประชุมสถาบันปริดี พนมยงค์

เวลา ๑๒.๓๐ น. ลงทะเบียน

วิดิทัศน์ ท่านบัณฑิตานันทิกขุ เล่าเรื่อง กรณี
นายตี ศรีสุวรรณ มาถวายสังฆทาน

เวลา ๑๓.๐๐ น. ปาฐกถาธรรม โดย พระราชธรรมนิเทศ

(พระพยอม กัลยาโณ) เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว

เวลา ๑๔.๐๐ น. - ๑๖.๐๐ น. เสวนาธรรม โดย

พระคุณฐิติ เมฆังกูโร

สมณะจันทเสฏฐิ (ท่านจันทร์)

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต

อาจารย์สุพจน์ ด้านตระกูล

พันเอก นายแพทย์ ดำรง เขียวศิลป์

สันติสุข ไสภณสิริ ดำเนินรายการ

สถาบันปริดี พนมยงค์

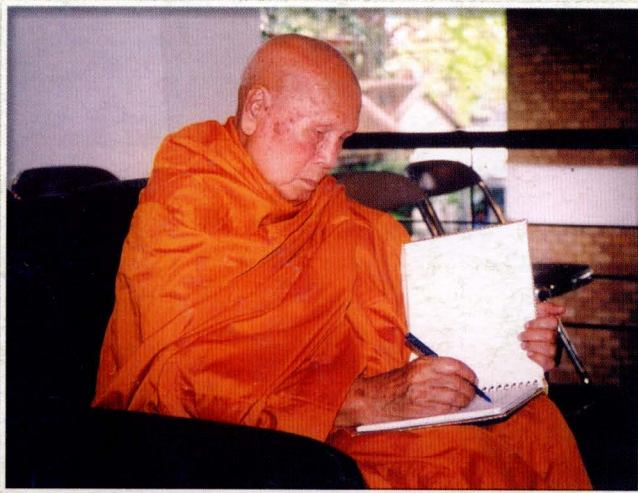
เลขที่ ๖๕/๑ สุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ) แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๑๐

โทรศัพท์ ๐-๒๓๘๑-๓๘๖๐-๑ โทรสาร ๐-๒๓๘๑-๓๘๕๙ อีเมล banomyong_inst@yahoo.com

เว็บไซต์ www.pridiinstitute.com

สรรพสิ่งมีเกิดมีดับเป็นธรรมดา ไม่ว่าจะคนหรือสัตว์ พืช ทุกชนิด
เมื่อเกิดแล้วก็เปลี่ยนไปทุกลมหายใจเข้าออก ผลที่สุดก็แตกดับ
เป็นธรรมดา เรา  จะตาย
คนพูดเช่นนั้น พุ  นั้นเอง
และทุกคนก็ต้องต  /
เกิดมาทำ  ตาย
ตายแล้วทำไม่ได้  ว่าเราก็จะตาย
เหมือนกัน รีบทำ 
สมกับเกิดมาในโลก

พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญาหนัณิกขุ)
ได้เขียนคำไว้อาลัยแต่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์



๑. ความเป็นมาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม
 ๒. วัตถุประสงค์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม
 ๓. ความเป็นมาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม
 ๔. วัตถุประสงค์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม
 ๕. ความเป็นมาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม
 ๖. วัตถุประสงค์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม
 ๗. ความเป็นมาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม
 ๘. วัตถุประสงค์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม
 ๙. ความเป็นมาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม
 ๑๐. วัตถุประสงค์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม

พระพรหมมิ่งคลาจารย์
 ๑๓ ม. ๑ ๕๐